

Priručnik za Advokate o Zastupanju Roma-Žrtva Diskriminacije

European Roma
Rights Centre

Fond za humanitarno pravo
Istraživanje i dokumentacija

Centar za prava manjina
Minority Rights Center

Septembar 2005

Publicirano u saradnju sa:

European Roma Rights Centre (ERRC)

P.O. Box 906/93

H-1386 Budapest 62

Tel: +36 (1) 413 2200

Fax: +36 (1) 413 2201

E-mail: office@errc.org

www.errc.org

Fond za Humanitarna Pravo/Humanitarian Law Centre

Makenzijeva 67

11110 Beograd

Srbija i Crna Gora

Tel/Fax: +381 11 3444 313, +381 11 3444 314

E-mail: office@hlc.org.yu

www.hlc.org.yu

Centar za prava manjina/Minority Rights Centre

Karadjordjeva 91/6

11000 Beograd

Srbija i Crna Gora

Tel/Fax: +381 11 644 206

E-mail: mrc@romastudent.net

www.romastudent.net

ERRC, FHP i CPM se zahvaljuju Ministarstvu inostranih poslova Velike Britanije na njihovoj velikodušnoj finansijskoj podršci za ovaj dvogodišnji projekat i objavljivanje ovog priručnika.

SADRŽAJ

Zahvale	5
Skraćenice	7
Predgovor	9
1 – Diskriminacija i nasilje nad Romima u Srbiji i Crnoj Gori	11
A. Monitoring	11
B. Kontekst	11
Antiromsko raspoloženje	13
Napadi nedržavnih aktera na Rome	13
Konik	14
Protivpravno ponašanje policije	14
Barčić	15
Diskriminacija u stanovanju	16
Nebojša Radosavljević	17
Diskriminacija u pristupu javnim mestima	18
Zaključak	18
2 – Izbor i vođenje slučajeva	21
A. Uvod	21
B. Vođenje slučajeva	21
C. Izbor slučajeva	22
Odnosi sa strankama	24
D. Mediji	25
3 – Zastupanje	27
A. Relevantni izvori domaćeg prava	27
Ustavne odredbe u vezi ravnopravnosti	27
Inicijativa za ocenu ustavnosti Uredbe o zdravstvenoj zaštiti Vlade Republike Srbije	28
Krivične odredbe vezane za ravnopravnost, antidiskriminaciju i zabranu nasilja	28
Slučaj Feketić (slučaj kafića „Fontana”)	29
Slučaj „Naša krmača”	31
Građanski parnični postupci	31
Slučaj Feketić (slučaj kafića „Fontana”)	32
“Kurir”	33
B. Relevantni izvori međunarodnog prava	35

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda	35
“Kurir	37
Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka	38
Besim Osmani protiv SCG	39
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	40
Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije.....	41
Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	42
Slučaj prisilnog iseljenja u selu Lužane	43
4 – Dokumentovanje i dokazivanje diskriminacije.....	45
A. Uvod.....	45
B. Statistički podaci	45
C. Veštaci.....	46
Slučaj Saše Gojkova i Stevana Brančića	46
D. Situaciono testiranje.....	47
Klub „Akapulko”	50
5 – Izbor Pravnih Postupaka i Institucija	51
A. Krivični postupci.....	51
Saša Gojkov i Stevan Brančić.....	52
B. Privatne tužbe.....	54
C. Generalni inspektorat Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije	54
D. Savjet za građansku kontrolu rada policije i Unutrašnja kontrola policije u Republici Crnoj Gori	55
E. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u Republici Crnoj Gori	56
F. Ombudsman u Vojvodini.....	57
G. Naknada štete u slučajevima protivpravnog lišenja slobode	57
Barčić	58
H. Žalbe Sudu Srbije i Crne Gore.....	58
I. Međunarodna tela	59
6 – Dodatak 1 Organizacije i publikacije koje se bave situacijom Roma	61
Dodatak 2 Pravni izvori u oblasti antidiskriminacionog prava.....	65

ZAHVALE

Ovaj priručnik je proizvelo osoblje Evropskog centra za prava Roma (European Roma Rights Center - ERRC), Fonda za humanitarno pravo (FHP) i Centra za prava manjina (CPM). Pravnici i istraživači iz sve tri organizacije su radili zajedno na identifikovanju slučajeva, radu sa žrtvama i svedocima, i na vođenju ili podsticanju pravnih procesa u predmetima koji čine osnovu za ovaj priručnik – Dragan Lalošević (bivši službenik FHP), Veroljub Đukić (FHP), Olivera Franjičević (FHP), Tanja Drobnjak (CPM), Joëlle Martin (ERRC), i Ioana Banu (nekadašnja službenica ERRC). Joëlle Martin (ERRC) i Sandra Orlović (FHP) su napisale prvi nacrt ovog priručnika i uredile sve kasnije nacрте. Tanja Drobnjak (CPM) i Vladimir Ristić (FHP) su doprineli dodacima i revizijama. Dianne Post (ERRC) je dala savete po pitanju strukture priručnika i uredila ga. Dimitrina Petrova (ERRC), Nataša Kandić (FHP), i Petar Antić (CPM) su uredili konačnu verziju i autorizovali objavljivanje priručnika. Priručnik je sa engleskog na srpski jezik prevela Tatjana Perić.

5

Tokom rukovođenja dokumentacijom i vođenja sporova, sve partnerske organizacije su se naravno rukovodile svojim kombinovanim institucionalnim iskustvom, jer su se sve bavile strateškim zastupanjem pre nego što su započele ovaj projekat. Pored toga, naše organizacije su iskoristile znanje i poduku iz sledeće dve publikacije: zajedničke publikacije ERRC, Interights i Migration Policy Group, „Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: From Principles to Practice – A Manual on the Theory and Practice of Strategic Litigation with Particular Reference to the EC Race Directive” i Interights referentnog priručnika pod naslovom „Non-Discrimination in International Law – A Handbook For Practitioners”. Ove publikacije su bile od posebne pomoći u strukturisanju i pisanju ovog priručnika. Zahvaljujemo se ovim organizacijama što su sa nama podelile svoje iskustvo u ovoj oblasti.

ERRC, FHP i CPM se takođe zahvaljuju svim našim strankama koje su pristale da povedu spor i da njihovi slučajevi budu navedeni u ovom priručniku. Njihovi slučajevi su kamen temeljac ovog priručnika. Neka njihova snaga ličnosti da snage drugima koji se i sami budu našli u teškoj situaciji.

SKRAĆENICE

Skraćenice	Naziv
Ustavna povelja	Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore
Ustav Crne Gore	Ustav Republike Crne Gore
Ustav Srbije	Ustav Republike Srbije
Osnovni krivični zakon	Osnovni krivični zakon Srbije i Crne Gore
KZRS	Krivični zakon Republike Srbije
KZCG	Krivični zakonik Republike Crne Gore
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku
Savjet	Savjet za građansku kontrolu rada policije
Unutrašnja kontrola	Unutrašnja kontrola policije
ICERD	Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)
CERD	Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije (Committee on the Elimination of Racial Discrimination)
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights)
HRC	Komitet za ljudska prava (Human Rights Committee)
Konvencija protiv torture i postupaka i kazni	Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
CAT	Komitet protiv torture (Committee Against Torture)
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
Konvencija	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
Evropski sud	Evropski sud za ljudska prava
GI	Generalni inspektorat Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

Ovaj priručnik je rezultat dve godine strateškog pravnog zastupanja u Srbiji i Crnoj Gori. On predstavlja skup iskustava koja su stekli Evropski centar za prava Roma (ERRC), Fond za humanitarno pravo (FHP) i Centar za prava manjina (CPM) u vođenju 19 antidiskriminacionih sporova kao partneri u projektu koji je finansiralo Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije pod nazivom „Strateško zastupanje i pravna obuka se suprotstavljaju nasilju nad Romima i rasnoj diskriminaciji Roma u Srbiji i Crnoj Gori”. Autorstvo nad ovim priručnikom je zajedničko i nastalo je iz lekcija koje smo naučili kroz vođenje ovih sporova.

9

ERRC je međunarodna organizacija koja se bavi pravom javnog interesa i prati situaciju Roma u Evropi. Angažovana je na nizu aktivnosti sa ciljem borbe protiv antiromskog rasizma i kršenja ljudskih prava Roma, što posebno obuhvata strateško sporenje, međunarodno zastupanje, istraživački rad i razvoj strategija za primenu ljudskih prava, kao i obučavanje romskih aktivista. ERRC je saradujući član Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava, a ima i konsultativni status pri Ekonomskom i socijalnom savetu Ujedinjenih nacija, kao i pri Savetu Evrope.

FHP je nevladina organizacija koja sistematski prati i istražuje kršenja ljudskih prava u Srbiji i Crnoj Gori. Od svog osnivanja 1992. godine, FHP aktivno istražuje ubistva, nestanke, silovanja i ostale slučajeve kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjene tokom oružanih sukoba u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. FHP zagovara i brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, slobodu od torture, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kazne, redovni zakonski postupak, ravnopravnost pred zakonom, i druge vrednosti građanskog društva. FHP takođe pruža pravnu pomoć i odbranu žrtvama kršenja ljudskih prava.

CPM je osnovan u Beogradu 2001. godine sa ciljem da prati, istražuje i izveštava o kršenjima prava manjina, daje savete i pomoć žrtvama kršenja ljudskih prava, kao i da razvija multikulturalno društvo. Po pitanju Roma, CPM prati incidente vezane za predrasude i diskriminaciju Roma, daje komentare na pravne i strateške antidiskriminacione mere, nadgleda poštovanje međunarodnih standarda u oblasti ljudskih prava, i pruža pravnu pomoć.

Cilj ovog priručnika je da advokatima i nevladinim organizacijama pruži osnovne informacije o vođenju antidiskriminacionih sporova u Srbiji i Crnoj Gori. Priručnik pretpostavlja postojanje određenog nivoa znanja pravnog sistema Srbije i Crne Gore, i zbog toga ne ulazi u sveobuhvatna objašnjenja pravnih postupaka i materijalnog prava. Umesto toga, hteli smo da stvorimo instrument kojim ćemo ohrabriti advokate i NVO da razmisle o načinu na koji će pristupiti sporovima vezane za antidiskriminaciju i rasnu diskriminaciju. Nadamo se naročito da će vam ovaj priručnik objasniti kako se biraju slučajevi i usvajaju pravne strategije.

10 Priručnik je podeljen u šest delova. Prvi deo daje kratki rezime o diskriminaciji i nasilju nad Romima u Srbiji i Crnoj Gori na osnovu dokumentacije nastale kroz monitoring koji su vršili FHP, ERRC i CPM. Do saznanja o većini slučajeva došli smo putem monitoringa. Dalje, često smo se oslanjali na pozadinske informacije iz zastupanja da bismo dočarali relevantan kontekst u kome je došlo do diskriminatornog ponašanja. Drugi, treći, četvrti i peti deo opisuju proces strateškog zastupanja od izbora slučaja do samog vođenja spora. Tu je korak po korak opisano biranje, dokumentovanje i građenje predmeta u oblasti antidiskriminacionog prava u Srbiji i Crnoj Gori, i uključuje i raspravu o relevantnim činiocima bitnim za pokretanje različitih vrsta akcija. Šesti deo sadrži dva dodatka, uključujući bibliografiju za dalje proučavanje oblasti prava Roma i antidiskriminacionog prava. Priručnik smo protkali referencama na naše slučajeve da bismo ilustrovali neke tvrdnje i dali primere.

ERRC, FHP i CPM se zahvaljuju Ministarstvu inostranih poslova Velike Britanije na njihovoj velikodušnoj finansijskoj podršci za ovaj dvogodišnji projekat i objavljivanje ovog priručnika.

Dimitrina Petrova
Izvršna direktorica
ERRC

Nataša Kandić
Izvršna direktorica
FHP

Petar Antić
Izvršni direktor
CPM

A. Monitoring

ERRC, FHP i CPM¹ sistematski prate, istražuju i dokumentuju kršenja ljudskih prava kao deo svojih organizacionih mandata. Ove aktivnosti same po sebi čine i zalaganje za prava Roma. Pored toga, ove aktivnosti daju podršku zastupanju time što identifikuju slučajeve i daju relevantne pozadinske informacije za pravne argumente. Informacije sakupljene putem monitoringa beleže trendove i obrasce u kršenjima ljudskih prava. Ove informacije se često koriste u vođenju sporova da bi ilustrovale kontekst i dale značenje tvrdnjama da je došlo do diskriminacije. Naročito su korisne u slučajevima posredne diskriminacije gde naizgled neutralne akcije ili strategije mogu imati neproporcionalan i štetan uticaj na neku zajednicu. Tako su, na primer, u biranju slučajeva za ovaj projekat, autori redovno proučavali izveštaje iz monitoringa sa namerom da identifikuju slučajeve koji bi se mogli razrešiti putem sudskog spora.²

11

Ako vi – kao advokat ili kao organizacija – ne pratite sistematski dešavanja u tematskoj oblasti u kojoj vodite strateški sudski spor, bilo bi izuzetno poželjno da svoje znanje dopunite time što ćete konsultovati organizacije koje vrše monitoring. Dodatak 1 ovom priručniku sadrži listu organizacija koje objavljuju informacije o nekim romskim zajednicama u Srbiji i Crnoj Gori. Za početak, da bi opisali kontekst u kome je sproveden ovaj projekat, ovaj priručnik započinje rezimeom najvažnijih pravnih pitanja za mnoge romske zajednice u Srbiji i Crnoj Gori (“SCG”).

B. Kontekst

SCG se pravno i politički obavezala da promoviše i osigurava ravnopravnost svojih građana i drugih osoba na njenoj teritoriji. Na primer, 3. aprila 2003, SCG je postala članica Saveta Evrope i time je ratifikovala neke konvencije o ljudskim pravima Saveta Evrope. Pored toga, SCG je pristala

¹ Pod „autorima” ili „partnerima” misli se kolektivno na ERRC, FHP i CPM.

² Vidi drugi deo, „Izbor slučajeva”, u kome je proces izbora slučajeva detaljno opisan.

na sprovođenje niza inicijativa čiji je cilj jačanje zaštite ljudskih prava za sve ljude u SCG bez diskriminacije.³

Iako autori pozdravljaju korake koji su napravljeni poslednjih nekoliko godina po pitanju osiguravanja ravnopravnosti i zabrane diskriminacije (koji će biti detaljnije raspravljani kasnije u odeljku o domaćem i međunarodnom pravu), oni takođe i primećuju da je diskriminacija Roma široko rasprostranjena u skoro svim aspektima života u SCG.

12 Osobe romske nacionalnosti su u SCG marginalizovane društveno, ekonomski i politički. Često su podvrgnute fizičkom i verbalnom nasilju od strane kako policije tako i građana. Romi su takođe često diskriminirani u pristupu odgovarajućim uslovima stanovanja, obrazovanju, zapošljavanju, javnim mestima i socijalnoj pomoći.⁴

U svom mišljenju o tome koliko se SCG ponaša u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina, Savetodavni komitet Saveta Evrope je primetio da „problem de facto diskriminacije lica koja pripadaju nacionalnim manjinama i dalje ostaje. Takvi problemi se javljaju naročito u odnosu na Rome, između ostalog i one koji su raseljeni sa Kosova ili koji su vraćeni iz inostranstva.”⁵ Savetodavni komitet je takođe izrazio posebnu zabrinutost za izuzetno loše životne uslove u mnogim romskim naseljima, „toliko neuslovne da predstavljaju rizik po zdravlje za njene stanovnike.”⁶

³ Ove obaveze su navedene u „Mišljenju br. 239” (Opinion No. 239) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (2002).

⁴ Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija razmatrao je uskladenost SCG sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima na svojoj 81. sednici u avgustu 2004. (Concluding Observations of the Human Rights Committee: Serbia and Montenegro, paragraf 24, CCPR/CO/81/SEMO). Komitet je izrazio zabrinutost zbog široko rasprostranjene diskriminacije Roma koja je prisutna u svim oblastima života: „Komitet je naročito zabrinut zbog žalosne socijalne i ekonomske situacije romske manjine, uključujući pristup zdravstvenim službama, socijalnoj pomoći, obrazovanju i zapošljavanju, koja ima negativan uticaj na puno uživanje njihovih prava koje garantuje Pakt.” U paragrafu 25, Komitet je primetio veliki broj slučajeva rasno-motivisanog nasilja protiv Roma i nedostatak odgovarajuće zaštite od strane čuvara reda i mira.

⁵ Savetodavni komitet za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina: Mišljenje o Srbiji i Crnoj Gori ACFC/INF/OP/1(2004)002.

⁶ Ibid, paragraf 39.

Većina slučajeva diskriminacije Roma još uvek prolazi nekažnjeno. Neki od razloga za to leže u pravnom sistemu SCG (i u sprovođenju zakona i u sudskom sistemu) i uključuju:

- Slabo poznavanje antidiskriminacionih normi i situacije Roma u SCG
- Nepostojanje sveobuhvatnog antidiskriminacionog zakona⁷
- Opšti nedostatak volje kod policije, tužilaca i javnih pravobranilaca da istraže tvrdnje o diskriminaciji i povedu takve slučajeve

Sledi rezime nekih od najvažnijih područja diskriminacije Roma u SCG, kako se to pokazalo u sistematskom praćenju i istraživanju ERRC, FHP i CPM. Autori su namerno identifikovali i pokrenuli pravne slučajeve koji ilustruju neke od tema koje će sada biti obrađene. Ovo nije sveobuhvatna lista. Za sveobuhvatniju i dublju analizu, autori preporučuju da konsultujete organizacije i publikacije navedene u Dodatku 1.

13

Antiromsko raspoloženje

U SCG postoji izraženo i preovladavajuće antiromsko raspoloženje. Jednostavno, Romi nisu ravnopravni u zaštiti koju im pruža zakon i uživanju svojih prava. U ovom kontekstu, neki Romi su dodatno marginalizovani na osnovu svoje vere, jezika i statusa interno raseljenih lica.⁸ Preciznije, Romi koji nisu pravoslavne vere su žigosani jer se njihova imena razlikuju od srpskih pravoslavnih imena; mnogi Romi ne čitaju, ne pišu, niti govore srpski, a neki Romi raseljeni sa Kosova ne mogu da ponovo dobiju lične isprave bez kojih nemaju pristup osnovnim društvenim institucijama i mogućnostima zaposlenja.

Napadi nedržavnih aktera na Rome⁹

Fizički napadi, rasno motivisane uvrede, pretnje i poniženja Roma od strane nedržavnih aktera zu veoma česti. Organizovane grupe kao na primer navijači

⁷ SCG do danas nema zakon protiv diskriminacijske. Nevladine organizacije su napravile nekoliko dobrih modela – pogledati rad Centra za unapređivanje pravih studija, u saradnji sa Institutom za uporedno pravo u njihovoj publikaciji pod naslovom „Modeli antidiskriminacionih zakona”.

⁸ Vidi „Global IDP Project” na adresi www.idpproject.org i njihove publikacije navedene u Dodatku 1.

⁹ „Romi u Srbiji”, FHP, 2003.

sportskih timova ili skinhedi najčešći su izvršitelji nasilja među čije žrtve spadaju i deca. Vlade država mogu se smatrati pravno odgovornim za dela nedržavnih aktera ako, na primer, vlasti ne dovedu počinitelje pred lice pravde.

Konik

14 U decembru 2002. godine, nepoznata osoba je bacila flašicu sa otrovnim gasom na romsko izbegličko naselje Konik u Crnoj Gori. Stanovnici su pozvali hitnu pomoć, međutim ovi su odbili da dođu i zauzvrat su im dali neke savete preko telefona. Policija je stigla 45 minuta nakon što je pozvana, a zdravstveni tim je najzad stigao tek sledećeg dana. Dve i po godine kasnije, crnogorske vlasti još uvek nisu identifikovale ni kaznile počinioce. FHP, ERRC i CPM su povelj građansku parnicu protiv Republike Crne Gore tražeći naknadu štete za fizički i duševni bol, kao i umanjeње fizičkih sposobnosti.

Ovaj slučaj dokazuje opšteprisutnost antiromskog raspoloženja koje vidimo u delima osoba koje su namerno napale romske stanovnike ubacivši otrovni gas u njihove kuće, i u ravnodušnosti zdravstvenih radnika. Slučaj takođe ilustruje i koncept odgovornosti države za dela nedržavnih aktera.

Zahtev za naknadu štete je zasnovan na domaćem i međunarodnom pravu. Što se tiče domaćeg prava, ono se posebno bavi pravima ličnosti kao ustavnom kategorijom, pozivajući se na odredbe Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, Ustavne povelje državne zajednice Srbije i Crne Gore („Ustavne povelje“) i Ustava Republike Crne Gore („Ustava Crne Gore“) o zaštiti ljudskog dostojanstva, zabrani diskriminacije, i dužnosti države da štiti ljudska i manjinska prava i građanske slobode. Tužba se takođe odnosila na član 180 Zakona o obligacionim odnosima koji predviđa da je država odgovorna za štetu nastalu u terorističkim napadima, nasilju i javnim demonstracijama jer su državne vlasti odgovorne da ovakvu vrstu štete spreče. Argumenti vezani za međunarodno pravo zasnovani su na članu 6 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.¹⁰

Protivpravno ponašanje policije

Romi su stavljeni u društvenu kategoriju koja nosi mnoge negativne konotacije. Iako je zvaničan stav države suprotan, mnogi (mada naravno ne

¹⁰ SCG je pristupila ovoj konvenciji 11.5.2001.

svi) neromi nastavljaju da o Romima misle sa negativnim pretpostavkama – da su lenji, da neće da rade, da su kriminalci, glupi, i nasilni. Policijski službenici – čak i oni koji možda žele dobro – nisu imuni na ove stavove. Policijske stavove i ponašanje prema Romima često karakteriše nepoštovanje, upotreba rasno obojenog i diskriminatornog jezika, i oslanjanje na stereotip da su „svi Romi rođeni kriminalci”. Iako ne nose svi policijski službenici u sebi antiromska osećanja, monitoring i istraživanja pokazuju da policija ima stalne teškoće u odnosima sa romskom zajednicom, tako da se postojanje institucionalnog neprijateljstva sa elementima rasizma ne može kategorički odbaciti.

Sudeći po iskustvu FHP, većina prigovora na nasilje i diskriminaciju podnetih kod tužilaštva protiv policijskih službenika ne nailazi na odgovor. Dalje, predstavke koje su FHP i druge NVO podnele Unutrašnjoj kontroli Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije u slučajevima gde su službenici policije prekoračili svoja ovlašćenja bila su ili odbačene ili neadekvatno istražene. U nekolicini slučajeva gde su sudovi proglasili policijske službenike krivim za mučenje ili maltretiranje Roma, kazne su često bile blage i nisu odražavale ozbiljnost zločina ni punu težinu kazne kakvu omogućava zakon. Sa druge strane, policija i tužioci sa lakoćom pokreću postupke protiv osumnjičenih Roma, čak i u slučajevima gde su dokazi o prestupu slabi.

15

Barčić¹¹

Gospodin Barčić je uhapšen zbog navodnog silovanja. Zadržan je u policijskoj stanici u Novom Beogradu gde su službenici policije pokušali da ga primoraju da prizna zločin koji nije počinio. Jedan policajac ga je dva puta ošamario i šutnuo u nogu. Gospodin Barčić je bio ubeđen da je uhapšen samo zato što je Rom, a žrtva silovanja je rekla policiji da je njen napadač bio Rom. Gospodin Barčić je bio podvrgnut procesu prepoznavanja uživo u kome niko od ostalih nije bio Rom. Silovatelj i gospodin Barčić uopšte nisu ličili jedan na drugog, osim da su obojica bili Romi. Bio je zatvoren 114 dana zbog ove greške u identifikaciji. Sud ga je konačno oslobodio na osnovu DNK analize.

¹¹ Detalji ovog slučaja su dati u odeljku 5.G, infra.

Diskriminacija u stanovanju¹²

Mnogi Romi žive u izolovanim zajednicama, često izgrađenim bez dozvole, bez infrastrukture i bez sanitarnih čvorova. Dolazak velikog broja izbeglica i interno raseljenih lica tokom poslednjih godina (i Roma i neroma) je stvorio dodatni pritisak na raspoložive resurse za rešavanje ove dugo zanemarivane ali hronične i hitne krize sa stanovanjem.¹³

16

Prinudna iseljavanja Roma koji žive u neregistrovanim i nelegalnim zajednicama su veoma česta, naročito na području grada Beograda. Na kraju su iseljene porodice prisiljene da se presele na drugu privremenu lokaciju i tako se ponavlja ciklus iseljavanja i užurbanih preseljenja. Domaće pravo ne sadrži odredbe kojima se država pravno obavezuje da prisilno iseljenim licima obezbedi alternativni smeštaj. Nadalje, vlasti ne sprovode relevantne međunarodne instrumente kojima je SCG vezana.

Na primer, Komitet ministara Saveta Evrope je usvojio rezoluciju vezanu za usklađenost SCG sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina. Komitet ministara je primetio sledeće:

Na međuetničke odnose još uvek utiče legat prošlog režima i pogoršavanje društvene situacije. I pored očiglednog napretka, još uvek se izveštava o ispoljavanju međuetničkih tenzija i to je razlog za zabrinutost. [...] U tom pogledu, ozbiljne teškoće sa kojima se suočavaju raseljeni Romi zahtevaju hitnu pažnju uključujući usvajanje i sprovođenje sveobuhvatne strategije za Rome. Ove teškoće su naročito uočljive u oblastima kao što su zdravlje, stanovanje i zapošljavanje, kao i obrazovanje (...).¹⁴

Što se tiče ozbiljnog problema prisilnog iseljavanja romskih porodica, Komitet je primetio sledeće:

¹² „Romi u Srbiji”, FHP, 2003.

¹³ Savetodavni komitet Saveta Evrope je izrazio zabrinutost u vezi sa izuzetno lošim životnim uslovima u mnogim romskim naseljima, vidi supra fusnota 5 u paragrafima 33-39.

¹⁴ Rezolucija ResCMN(2004)12 o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina od strane Srbije i Crne Gore (usvojena od strane Komiteta ministara na dan 17. novembra 2004. na 904. sastanku zamenika ministara), paragraf 1.

Romi koji žive u naseljima koja nisu legalizovana mogu biti žrtve prisilnog iseljavanja a da im nije osiguran alternativni smeštaj, kako je dokazano nedavnim slučajevima i u Srbiji i u Crnoj Gori. Zbog toga je od izuzetne važnosti da se vlasti pozabave pravnim statusom ovih naselja kao jednim od prioriteta, uključujući nove zakonodavne mogućnosti koje pruža Zakon o planiranju i izgradnji Republike Srbije usvojen u martu 2003, i da se više ne sprovede iseljenja u kojima se krše ljudska prava.¹⁵

Nebojša Radosavljević

Kada je jedna romska porodica došla da pogleda parcelu koja je bila na prodaju, suočili su se sa neskrivenim rasizmom stanovnika okolnih kuća, koji su počeli da viču: „Plac ne može da se proda Ciganima! Turci ili bilo ko drugi mogu da je kupe ali Cigani ne mogu! Oni ovde ne mogu da stanuju!” Jedan stanovnik tog naselja je počeo da preti rečima: „Nećemo vam dozvoliti da kupite ovu parcelu, i čak i ako je kupite kuća će da vam leti u vazduh!” Zbog ovih pretnji, porodica je odlučila da ne kupi tu parcelu i izgubila je depozit.

Autori su podneli krivičnu prijavu protiv tri osobe zbog krivičnog dela izazivanja mržnje (član 134(2) Osnovnog krivičnog zakona Srbije i Crne Gore – „Osnovnog krivičnog zakona”), prinude, ugrožavanja sigurnosti i povrede slobode kretanja i nastanjivanja (članovi 62, 67 i 76(a) Krivičnog zakona Republike Srbije – KZRS). Okružno javno tužilaštvo u Beogradu je predalo ovaj predmet Drugom opštinskom javnom tužilaštvu isključivo na osnovu žalbe po članu 76(a), jer nisu pronašli dovoljno dokaza za dalji proces na osnovu člana 134(2). Iako je ovo manje krivično delo, tužilac je delovao svrsishodno kako bi se optuženi mogli osuditi barem po jednom osnovu.

Tužioci su se pozvali na odredbe Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama i Ustav Republike Srbije (“Ustav Srbije”) koje štite ravnopravnost građana i njihovu slobodu kretanja, garantuju zaštitu ljudskog dostojanstva, i zabranjuju diskriminaciju. Takođe su se pozvali na članove 2, 5 i 6 Međunarodne konvencije o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije, član 6(2) Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina i članove 7 i 26 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Takođe su citirali i član 25 ICCPR po pitanju odgovornosti država za dela nedržavnih agenata.

¹⁵ Ibid. paragraf 40.

Predmet je uspešno završen kada je Drugi opštinski sud u Beogradu osudio dve osobe na po tri meseca zatvora zbog kršenja člana 76(a) KZRS.

Ovaj slučaj je posebno zanimljiv jer iznosi na videlo diskriminaciju sa kojom se suočavaju Romi koji pokušaju da sebi kupe zemlju. U javnosti su inače poznatiji slučajevi vezani za situacije sa društvenim stanovima i nelegalno stečenom zemljom, delimično i zbog toga što takve okolnosti jačaju predrasude o Romima u društvu SCG.

Diskriminacija u pristupu javnim mestima

18

Romi su izloženi diskriminaciji u pristupu javnim mestima (npr. bazeni, diskoteke, kafići, sportski centri), a naročito ako su ovi u privatnom vlasništvu. U suštini ne postoji nikakva pravna zaštita za žrtve ovakve vrste diskriminacije zbog teškoća u prikupljanju materijala za dokaz tvrdnji. Po važećim parničnim principima, teret dokazivanja je na stranki koja podnosi tužbu;¹⁶ međutim dokazi koje žrtva mora da pruži obično nisu dostupni – čak i kada je onima koji to gledaju sa strane jasno da je žrtva diskriminisana. U poslednje vreme je došlo do nekog napretka po pitanju prevazilaženja ovih teškoća sa dokazima. Na primer, sudovi u Srbiji su prihvatili „situaciono testiranje” kao prihvatljiv način za sakupljanje komparativnih informacija kojima se podupire tužba.¹⁷

Zaključak

Postoji vrlo malo iskrene dobre volje da se osigura zakonsko poštovanje ljudskih prava Roma u SCG. Vladine institucije se bave problemima Roma u teoriji, bez stvarnih pokušaja da se iznađu izvodljiva i dugotrajna rešenja. Na primer, najčešće navodeno opravdanje za konstantno loše životne uslove Roma je nedostatak neophodnih finansijskih sredstava unutar same romske zajednice. Ovakva opravdanja su nedovoljna ako se uporede sa obavezama SCG za poštovanje ljudskih prava u domaćem i međunarodnom pravu, a pogotovo nisu dovoljna ako ih posmatramo u kontekstu raso motivisanog

¹⁶ Član 223 Zakona o parničnom postupku.

¹⁷ Situacionim testiranjem ćemo se baviti u drugom delu, „Dokumentovanje i dokazivanje diskriminacije”.

nasilja koje se javlja u SCG. Krivični zakoni treba da se sprovode bez obzira na ekonomski ili društveni status žrtve, a počinioci krivičnih dela treba da budu kažnjeni u skladu sa zakonom, bez obzira na to da li to jesu ili nisu učinili u ime države.

Na kraju, bez sveobuhvatnog antidiskriminacionog zakona i prakse uzimanja u obzir rasnih motiva (u pisanju optužnice, tokom istrage, suđenja i pri osuđivanju počilaca), SCG neće moći da ispuni obećanje o ravnopravnosti i nediskriminaciji koje je dala svojim građanima, a pored toga stvara i utisak kako joj ljudska prava nisu bitna.

2 IZBOR I VOĐENJE SLUČAJEVA

A. Uvod

Strateško zastupanje je jedna vrsta vođenja parnica „u javnom interesu” gde se pravo koristi kao instrument za unapređenje prava ugroženih zajednica. Strateške parnice koriste zakone da bi došlo do promena u pravu, strategijama i praksi koje su važnije od okvira pojedinačnih slučajeva. Ukratko, koristimo sudski sistem da bismo doveli do širokih društvenih promena.

Cilj ovog drugog dela je da naglasi neka pitanja i okolnosti specifična za strateško zastupanje u kojima se ono razlikuje od uobičajenih građanskih ili krivičnih parnica. Ovaj rad je većinom zasnovan na iskustvu autora stečenom u vođenju parnica na osnovu slučajeva iz ovog projekta, kao i njihovom širem institucionalnom iskustvu.

U SCG se strateškim vođenjem parnica većinom bave nevladine organizacije. Zbog toga je odluka o tome da li pokrenuti postupak u određenom slučaju rezultat mnogih okolnosti, uključujući one koje su specifične za NVO (npr. donacije ili mandat). Ovaj priručnik ne uključuje ove faktore vezane za finansije i područje rada, nego se umesto toga fokusira na opšte faktore vezane za same slučajeve.

B. Vođenje slučajeva

Odgovornost za monitoring i odabir slučajeva su imali svi partneri. Odmah po početku projekta partneri su se složili oko detaljnog memoranduma gde je razjašnjeno tačno ko radi šta i kada tokom realizacije projekta. Tokom prva tri meseca ovog dvogodišnjeg projekta, FHP i CPM su vršili sistematsko praćenje i pravno istraživanje nasilja i rasne diskriminacije Roma u SCG. Iz ovog istraživanja proizašla je strategija za vođenje parnica koju su usvojili ERRC, FHP i CPM, i odabrani su slučajevi.

Na domaćem nivou, FHP i CPM su preuzeli inicijativu u zastupanju stranaka dok je ERRC davao savete po pitanju strategije i međunarodnih i domaćih pravnih argumenata. ERRC je preuzimao vodeću ulogu za parnice koje su se iznosile pred međunarodne komitete ili sudove, dok su FHP i CPM pružali stratešku i pravnu podršku. Svi partneri su bili uključeni u komunikaciju sa medijima po pitanju slučajeva.

Većina slučajeva je vođena sa ciljem da se povoljna presuda dobije što je pre moguće. Međutim, s obzirom da je ovo nova oblast prava i da su u pitanju politički i društveno osjetljive teme, bilo je neizbežno da jedan broj slučajeva ne uspe i da će morati biti izneseni pred međunarodne sudove nekoliko godina kasnije. Imajući to na umu, autori su se pobrinuli da od samog početka spora budu uključeni argumenti vezani za antidiskriminaciju i ljudska prava, i da se od početka pozivaju na relevantne međunarodne instrumente, jer samo takve tvrdnje iznesene na domaćem nivou mogu biti iznesene pred međunarodne sudove. Zahtev za „iscrpljenim svim unutrašnjim pravnim lekovima” – standardni uslov prihvatljivosti mnogih međunarodnih tribunala – ne dozvoljava da se tvrdnje koje su postojale od samog početka po prvi put iznose tek pred međunarodnim sudijama.

22

Kasnije ćemo navesti najvažnije domaće i međunarodne instrumente koji se odnose na ljudska prava, ravnopravnost i antidiskriminaciono pravo. Na mnoge od ovih instrumenata smo se pozivali u predmetima koje smo vodili tokom ovog projekta, dok su ostali dodati da bismo predstavili jedan sveobuhvatan referentni vodič.

“Antidiskriminacioni zakon” je samo jedna pravna karakterizacija za ciljane napade i posledične patnje Roma. Podsećamo čitaoce da i drugi zakoni, pristupi i pravne oblasti takođe daju sasvim validne pravne karakterizacije patnje žrtava i predstavljaju ostale važne pravne mogućnosti za traženje pravde za naše stranke. Svi primeri uključuju pravo vezano za nacionalne manjine, prava dece, rodnu ravnopravnost i zakone o zaštiti okoline.

C. Izbor slučajeva

U sprovođenju ovog projekta, partneri su odabrali one slučajeve koji su obećavali najbolje sudske postupke. To „obećanje” se sastojalo od niza činilaca koje ćemo sada prodiskutovati. Ukratko, izbor je napravljen na osnovu izgleda na uspeh, kao i očekivanog uticaja koji bi taj slučaj imao na promene u stavovima vlasti i javnosti po pitanju nasilja i rasne diskriminacije Roma. Specifičnije, partneri su tražili indikatore kao što su: ubedljive i jasne činjenice, dobar klijent, slučaj koji služi kao dobra ilustracija jedne uobičajene oblasti diskriminacije, mogućnost da se zakonodavstvo stavi na test, ili da se iznese nova interpretacija ili neko drugo pravno sredstvo.

Ovde treba ponoviti da se strateško zastupanje često koristi kada se bavimo konstantnim nepravdama koje se nastavljaju, recimo, zbog propusta

u zakonu, uobičajenih interpretacija, ili zbog propusta u primeni drugih korisnih zakona. Iz tog razloga, kriterijumi za izbor slučajeva su primenjivani da bi se identifikovali slučajevi sa potencijalom za razvoj koji će doprineti rešavanju jednog društvenog pitanja. U izboru slučajeva, autori su takođe tražili slučajeve u kojima je došlo do jasnog kršenja prava sa stanovišta međunarodnog prava i normi jer je antidiskriminaciono pravo još uvek relativno novo područje koje se tek razvija u SCG.

Partneri su obično postavljali pitanja sledećeg tipa u procenama i odabiru slučajeva za zastupanje:¹⁸

- Da li je parnica najbolji način da se reši problem ove stranke?
- Da li bi ovaj slučaj poslužio kao dobar primer neke vrste diskriminacije koja hronično pogađa romsku zajednicu, a kako to pokazuje naš monitoring i istraživački rad?
- Da li postoji neki zakon koji se ne primenjuje – a čija je posledica ta da se olakšava ili toleriše diskriminacija osoba romske nacionalnosti? Da li bi ovo podstreklo primenu ovog zakona?
- Da li se domaći zakoni interpretiraju u skladu sa zakonima vezanim za ravnopravnost i antidiskriminaciju koji su deo Ustava ili međunarodnog prava? Da li u ovom slučaju vidimo dokaz nepoštovanja zakona kome bi se trebalo suprotstaviti pravim putem?
- Da li je ovaj slučaj dobra prilika da se uvede primer „dobre prakse” ili povoljna interpretacija antidiskriminacionih zakona u domaći pravni okvir?
- Možemo li ovaj slučaj iskoristiti za pojašnjavanje postojećih zakona na takav način da žrtve mogu da saznaju i odbrane svoja prava, i da ohrabri potencijalne tužioce da se jave?
- Da li ovaj slučaj daje mogućnost da se da uputstvo kako primeniti domaće zakone u skladu sa međunarodnim obavezama u polju antidiskriminacije i ljudskih prava?
- Čak i ako izgubimo ovu parnicu na domaćem nivou, da li ćemo ipak na kraju izvojevati opštu pobedu? Na primer, da li nepravedna sudska odluka može da pokrene za nas povoljnu podršku javnosti, ili da posluži kao instrument za obrazovanje sudstva u nekim ključnim oblastima? Da li bi delimična pobjeda u nekoj oblasti prava dobro poslužila nekom budućem slučaju?

¹⁸ Autori su se oslanjali na sledeću publikaciju u svom radu kao i pisanju ovog dela: „Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: From Principles to Practice – A Manual on the Theory and Practice of Strategic Litigation with Particular Reference to the EC Race Directive”.

- Ima li nekih drugih organizacija koje se bave ovim pitanjem? Zašto, ili zašto ne?
- Do koje mere je stranka spremna da istraje tokom parnice?

Odnosi sa strankama

24

Pitanja vezana za odnose sa strankama zaslužuju posebnu pažnju. U slučajevima strateškog zastupanja treba pažljivo proceniti osobine i privatne okolnosti stranke koja podnosi tužbu, pogotovo zbog toga što je glavni cilj ovakvih slučajeva da se doprinese jednom širem pitanju pravnih i društvenih reformi, kako je to i ranije opisano. Kao i u većini parnica, stranka treba da poseduje lične osobine koje će ih u povoljnom svetlu prikazati pred sudom. Idealna stranka je osoba koja se jasno izražava, koja je organizovana i ima dobro pamćenje. Pod idealnim uslovima stranke treba da budu izdržljive i da ne popuste pred pritiskom ili porugom javnosti, da bi mogle da se izbore sa preteranom pažnjom javnosti koja često prati strateške parnice. Na kraju, slučaj ne treba da predstavlja ključni deo života stranke, tako da ih negativna presuda ne bi potpuno uništila. U stvarnom životu stranke su često mnogo drugačije od ovoga. U stvarnosti, pojedinci koji su bili žrtve (jednom ili više puta) su donekle traumatizovani i neće dostići ovaj ideal. Budite spremni na to. Na samom početku i tokom perioda u kome zastupate svoju stranku, morate se pitati: „Kako ću zadovoljiti potrebe moje stranke?“

Osnovi dobrih odnosa sa strankama : uspostavite poverenje, dajte jasne savete, realna očekivanja, i budite eksibilni sa potrebama koje će se menjati. Strankama u strateškim parnicama treba jaka mreža podrške. Gde god je to moguće, podstaknite, olakšajte i podržite stvaranje ovakvih mreža. Ovo može da znači:

- da će članovima porodice biti dozvoljeno da prisustvuju vašim sastancima sa strankom kada budete razgovarali o strategiji slučaja
- da ćete ponavljati objašnjenja svakog koraka u parničnom procesu i da ćete tražiti dozvolu za svaki korak pre nego ga preduzmete
- da ćete pomagati u uspostavljanju veza sa drugim osobama koje su prošle slične situacije kao vaša stranka (sa ciljem stvaranja grupe za podršku)
- da ćete povezati svoju stranku sa profesionalnim zdravstvenim radnicima
- da prihvatite da ćete verovatno biti deo mreže podrške vaše stranke

Pre svega, nemojte stvarati nerealna očekivanja o tome šta možete postići. Uspeh nikada nije garantovan ishod parnice. Kako su strateške parnice u mnogim aspektima novina, šanse za uspeh su još manje. Recite stranki tačno i iskreno koliko su šanse za pobeđu.

U stvari, trudite se da često i jasno komunicirate sa strankama – češće nego u drugim vrstama parnica. Vrlo je važno da stranka razume i pristane na šire implikacije ovog slučaja. Postoje profesionalna i etička pitanja koja treba odmeriti a koja su van domena ciljeva parnica vezanih za ljudska prava. Na primer, slučaj može doživeti uspeh, međutim po koju cenu za lični život stranke? Kao u svim parnicama, interesi stranke su kamen temeljac na kome se sve ostalo zasniva. Iako slučajevi strateških parnica sadrže važan element služenja opštem dobru i društvene reforme, ipak stranka treba da bude najvažnija u slučaju i sve odluke moraju biti zasnovane na tome šta je najviše u interesu stranke – čak i kada, i naročito kada se interesi stranke ne poklapaju sa interesima društvenog pitanja za koje se zalažemo.

25

D. Mediji

Mediji i pažnja javnosti su standardne komponente strateškog zastupanja – ako to nije u suprotnosti sa interesom stranke. Medijski intervjui mogu biti odličan način da se pošalju poruke koje su od ključnog značaja za naše društveno pitanje (recimo opšte teškoće sa kojima žive Romi) i da se založimo za promene. Oni takođe mogu biti sredstvo za stvaranje pritiska javnosti da bi se požurilo sa određenim pitanjem. U slučajevima vođenim u okviru ovog projekta medijima smo se obraćali u različitim fazama vođenja parnice, uključujući:

- kada se podnese tužba
- kada su donesene sudske presude
- kada su nadležni organi odugovlačili ili odbijali da izvrše istragu

Stranka mora unapred pristati na sve medijske aktivnosti. Tamo gde bezbednost stranke (ili svedoka) nadmašuje želju da se objave informacije o pravnim aktivnostima koje se odvijaju, treba da preovlada ono što je u najboljem interesu stranke. Bez izuzetaka takođe treba poštovati svako čuvanje tajnosti koje naredi (ili zatraži) sud.

Kako pokazuje iskustvo autora, vrlo je malo medijskih kuća u SCG koje su zainteresovane za priče vezane za romsku zajednicu; još je manje onih koji

Priručnik za Advokate o Zastupanju Roma-Žrtva Diskriminacije _____
žele da pruže ujednačeno i nediskriminatorno izveštavanje. Sledeće medijske kuće su bile zainteresovane da objave izbalansirane i fer podatke od interesa za romsku zajednicu i o romskoj zajednici u SCG:

- B92
- Radio 021
- Vijesti
- Danas

3 ZASTUPANJE

A. Relevantni izvori domaćeg prava

Ovaj deo započinjemo napomenom: lista ustavnih i zakonskih odredbi koja sledi data je kao vodič i tek je početna tačka. Ona ne zamenjuje potrebu za solidnom analizom činjenica i temeljnom pravnom istragom. Svaki slučaj zahteva detaljno proučavanje činjenica i okolnosti da bi se odredila pravna pitanja i odgovarajuća strategija.

Dolepomenuti propisi su najčešće citirani u slučajevima vezanim za antidiskriminaciju i ravnopravnost, i u stvari na mnoge od njih smo se pozivali u slučajevima u okviru ovog projekta. Jasno je da SCG ima pravni okvir za promovisanje ravnopravnosti; međutim, najkritičnija praznina u tom okviru je nedostatak sveobuhvatnog antidiskriminacionog zakona. Autori veruju da bez sveobuhvatnog zakona vlada neće moći da se na odgovarajući način bavi pravnim pitanjima koja se javljaju u slučajevima diskriminacije. Štaviše, iz iskustva stečenog u mnogim zemljama vidi se da bez specifičnih odredbi koje zabranjuju razliku u tretmanu na određenim osnovama (npr. po polu, rasi, veri), „ravnopravnost” postaje jedan iluzoran cilj. Iz tih razloga, autori bi pozdravili svaku inicijativu za usvajanje takvog sveobuhvatnog zakona.

Što se tiče institucionalne sposobnosti za bavljenjem ravnopravnošću i antidiskriminacijom, SCG ima dve specijalizovane institucije: dve ombudsmanske kancelarije. Jedna kancelarija je u Republici Crnoj Gori a druga u Vojvodini. SCG nema ombudsmana koji po svim pitanjima pokriva celu zemlju.¹⁹

Ustavne odredbe u vezi ravnopravnosti

Ravnopravnost svih građana je ustavni princip, utemeljen u Ustavnoj povelji i u ustavima članica državne zajednice. Ravnopravnost je garantovana bez obzira na rasu, pol, mesto rođenja, jezik, nacionalnost, veru, politička i

¹⁹ U vreme štampanja ovog priručnika nacrt Zakona o zaštitniku građana je stavljen na diskusiju u Republici Srbiji.

druga ubeđenja, obrazovanje, društveno poreklo, lično bogatstvo ili bilo koju drugu ličnu osobinu.²⁰

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, koja je integralni deo Ustavne povelje, zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju po bilo kojoj osnovi (član 3) i posebno zabranjuje diskriminaciju na osnovu pripadnosti nekoj nacionalnoj manjini (član 49).

Član 10 Ustavne povelje obezbeđuje direktno sprovođenje međunarodnih sporazuma. Član 7 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama SCG takođe obezbeđuje direktnu primenu prava garantovanih opšteprihvaćenim normama međunarodnog prava i međunarodnih paktova.

28

Inicijativa za ocenu ustavnosti Uredbe o zdravstvenoj zaštiti Vlade Republike Srbije

Ova inicijativa traži ocenu ustavnosti uredbe Vlade Srbije koja se tiče zdravstvene zaštite od zaraznih bolesti koja je podnesena Ustavnom sudu u februaru 2004. Po toj uredbi, Romi su samo na osnovu svoje nacionalnosti klasifikovani kao „grupa visokog rizika”. Autori tvrde da ova uredba narušava koncept društvene pravde i vladavine prava time što izdvaja Rome i stavlja ih u neravnopravan položaj u odnosu na druge etničke grupe. Autori su zatražili od Ustavnog suda da proglasi pomenuti deo te uredbe neustavnim na osnovu člana 1, 3(2) i 18 Ustava Srbije.²¹ Ova pravna akcija, koja je još uvek u toku, zasnovana je na članu 128 Ustava Srbije.

Krivične odredbe vezane za ravnopravnost, antidiskriminaciju i zabranu nasilja

Na nivou državne zajednice, Osnovni krivični zakon sadrži sledeće krivične odredbe koje su bitne za slučajeve diskriminacije:

- Član 134: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti

²⁰ Vidi član 3 Ustavne povelje, član 3 Ustava Srbije i član 15 Ustava Crne Gore.

²¹ Član 1 odnosi se na pozitivne obaveze SCG; član 3(2) potvrđuje politička, građanska, ekonomska, socijalna i kulturna prava; i član 18 štiti dostojanstvo i privatni život.

- Član 154: Rasna i druga diskriminacija
- Član 186: Povreda ravnopravnosti građana
- Član 190: Iznuđivanje iskaza
- Član 66: Zlostavljanje u vršenju službe
- Član 182: Nesavestan rad u službi

Krivični zakon Republike Srbije (KZRS) sadrži tri člana koji štite od diskriminativnih postupaka, u skladu sa gorepomenutim ustavnim odredbama:

- Član 60: Povreda ravnopravnosti građana
- Član 100: Izlaganje poruzi naroda i narodnosti Jugoslavije
- Član 61: Povreda ravnopravnosti upotrebe jezika i pisma

29

Slučaj Feketić (slučaj kafića „Fontana”)

Ovaj slučaj se bavi nedozvoljavanjem pristupa javnom mestu – kafiću – i upotrebu rasističkog jezika. Dve Romkinje su otišle na piće u jedan kafić u Feketiću. Konobarica ih je uslužila i odmah naplatila piće. Vlasnik kafića je onda prišao Romkinjama i rekao im kako su svi stolovi rezervisani i da moraju da idu. Kada je jedna od Romkinja pokušala da se raspravi sa vlasnikom on je odgovori: „Napolje, Cigani napolje”. Žene su zatim napustile kafić.

Nakon ovog incidenta, policija u Feketiću je protiv vlasnika podnela krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu prema članu 60 KZRS (povreda ravnopravnosti građana). Krivična prijava je odbijena. Iako je krajnji ishod nepovoljan, ovaj slučaj je značajan jer je policija u Feketiću, nakon što su primili prijavu od žrtava, tačno okvalifikovala ovo krivično delo kao povredu ravnopravnosti građana po članu 60 KZRS i podnela odgovarajuću krivičnu prijavu.

Krivični zakonik Republike Crne Gore (KZCG) takođe zabranjuje dela koja, posredno ili neposredno, krše princip ravnopravnosti svih građana. Ove odredbe se mogu koristiti u vezi i nasilnih i nenasilnih incidenata rasne diskriminacije:

- Član 199: Povreda ugleda naroda, nacionalnih ili etničkih grupa
- Član 158: Povreda prava upotrebe jezika
- Član 159: Povreda ravnopravnosti
- Član 160: Povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti
- Član 161: Povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda

Dok se gorepomenuti zakoni i odredbe bave osnovnim principima i izrazima diskriminacije, dolenađeni se bave situacijama rasno motivisanog nasilja. Nađalost, rasna diskriminacija Roma se često manifestuje kroz oblike nasilnih kršenja ljudskih prava. Kao dodatak gorenađevanim odredbama, možemo koristiti i odredbe koje ćemo sada navesti da bismo opisali nasilne i diskriminatorne postupke:

- Član 53 KZRS i član 151 KZCG: teška telesna povreda
- Član 54 KZRS i član 152 KZCG: laka telesna povreda
- Član 66 i član 167 KZCG: zlostava u službi
- Član 67 i član 168 KZCG: ugrođavanje sigurnosti
- Član 63 i član 162 KZCG: protivpravno lišenje slobode
- Član 65 i član 166 KZCG: iznuđivanje iskaza
- Član 76a i član 163 KZCG: povreda slobode kretanja i naseljavanja
- Član 93 i član 195 KZCG: uvreda
- Član 245 i član 417 KZCG: nesavestan rad u službi

Zakoni ne trađe od vlasti da rasne motive proskribuju kao oteđavajući faktor – to je odluka koja je ostavljena na diskreciju tuđilaca. Autori veruju da, kada tuđilac odluči da je motivacija za delo bila zasnovana na rasi, on/a treba da podigne optuđnicu za krivična dela propisana u Osnovnom krivičnom zakonu. U stvarnosti, tuđioci često ne klasifikuju prekršaje i krivična dela na adekvatan nađin sa „rasno motivisanim” rasističkim elementom čak i kada za to ima dovoljno dokaza.

Državni javni tuđilac je po službenoj duđnosti (ex officio) zakonom obavezan da podigne optuđnicu za sva gore nađevana krivična dela osim za lakše telesne povrede, ugrođavanje sigurnosti i uvredu. U sluđajevima kada tuđilac oslobodi pođinioce optuđbe u bilo kojoj fazi procesa zbog nedostatka dokaza, stranka koja podnosi tuđbu može da preuzme gonjenje u svojstvu „oštećenog kao tuđioca”.²²

Treba primetiti kako bez formalne odluke tuđioca da je krivična prijava koju je oštećeni podneo neosnovana, oštećeni ne može sam da preuzme vođenje sluđaja. Neaktivnost tuđioca nakon što je oštećeni podneo prijavu time postaje nepremostiva prepreka za oštećenog da postane „tuđilac”. Ova jednostavna taktika, kada javno tuđilaštvo ništa ne radi, imaće kao rezultat da se oštećenom porenke ovo pravo.²³

²² Po članu 61 ZKP.

²³ I. Komentar zakona o krivičnom postupku, Prof. dr Tihomir Vasiljević, Prof. dr Momčilo Grubač, Savremena administracija, 1990, str. 77, paragraf 6.

Ograničenja krivičnog gonjenja regulisana su Osnovnim krivičnim zakonom u članovima 95 i 96.

Krivično gonjenje u slučajevima vezanim za nasilje i diskriminaciju, ako se i pokrene, traje veoma dugo. Može proteći do 4 godine pre nego što se donese presuda, a i tada su počinioci često neadekvatno kažnjeni. Na primer, odlukom Opštinskog suda u Kragujevcu jedan policijski službenik je osuđen na tri meseca zatvora i jednu godinu uslovne kazne za krivično delo „zlostavljanja u vršenju službe”. Počinilac je tukao oštećenog, Roma Branka Kostića, po glavi i bubrezima jer oštećeni nije imao od sebe ličnu kartu.²⁴

Slučaj „Naša krmača”

Nedeljnik „Naša krmača” je objavio tekst koji otvoreno seje mržnju prema nacionalnim i regionalnim manjinama i podstiče nasilje prema romskim zajednicama. Časopis je tvrdio kako je pomenuti tekst satiričan:

“U počast Adolfu Hitleru – omaž čoveku koji je prvi shvatio problem prenaseljenosti Roma i dao istorijski primer kako takav problem može brzo i efikasno da se reši, na najhumaniji mogući način.”

Autori su Okružnom javnom tužilaštvu podneli krivičnu prijavu protiv ovog časopisa. Prijava je navodila da ovaj tekst izaziva nacionalnu, rasnu i versku mržnju i netrpeljivost (kršeći član 34(1) Osnovnog krivičnog zakona) i izlaže poruzi narode i narodnosti Jugoslavije (član 100 KZRS).

Pored toga, autori su preporučili javnom tužiocu u Beogradu da predloži Okružnom sudu u Beogradu da postupi po članu 17 Zakona o javnom informisanju Srbije. Po ovom članu tužilac ima pravo da zabrani distribuciju primeraka časopisa u pitanju i naloži njihovu konfiskaciju. Do današnjeg dana tužilaštvo nije poslalo nikakav nalog.

Građanski parnični postupci

Krivični slučajevi služe i kao specifično i kao opšte sredstvo za odvracanje od činjenja krivičnih dela. Građanske parnice nude jedan drugačiji oblik

²⁴ „Romi u Srbiji”, FHP, str. 13.

pravičnog zadovoljenja mnogim žrtvama diskriminacije, jer daju kompenzaciju za materijalnu i nematerijalnu štetu. Kako nema opšteg ili sveobuhvatnog građanskog prava koje se direktno bavi diskriminacijom ili rasno motivisanim nasiljem u SCG, žrtve rasne diskriminacije su tražile zadovoljenje kroz odredbe Zakona o obligacionim odnosima i ostalog zakonodavstva koje se odnosi na građansku odgovornost, često karakterišući počinjenu štetu kao napad na čast i reputaciju ili dostojanstvo, itd.

U slučajevima diskriminacije Roma u pristupu javnim mestima (kao što su bazeni, diskoteke ili sportski centri), oštećeni mogu jedino tražiti nadoknadu za nematerijalnu štetu za povredu dostojanstva, časti i ugleda, jer su čast i ugled kao prava ličnosti urođeni deo ličnosti. Vrhovni sud Jugoslavije je naglasio:

32

“Nema nikakvog razloga da se ne prizna pravo na naknadu usled povrede časti i ljudskog dostojanstva, kao neimovinske štete za jedan od vidova duševnih patnji. Nema sumnje da se i štetnom radnjom uperenom protiv časti i ugleda mogu izazvati isto tako relevantni psihički poremećaji i traume kao (i) usled straha, povrede, usmrćenja bliskog lica i slično.”²⁵

Zakon o obligacionim odnosima definiše nematerijalnu štetu kao „nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola i straha” (član 155). Zakon predviđa naknadu nematerijalne štete ako to opravdavaju okolnosti predmeta, naročito imajući u vidu jačinu bolova i straha i njihovo trajanje (član 200).

Slučaj Feketić (slučaj kafića „Fontana”)²⁶

Odvojeno od krivične prijave, oštećene su povele i građansku parnicu za nadoknadu povrede prava ličnosti. Oslanjale su se na članove 155 i 200 Zakona o obligacionim odnosima, tvrdeći da su diskriminisane na osnovu svoje etničke pripadnosti i da im je narušena čast i dostojanstvo. Slučaj se uspešno završio nagodbom kada se vlasnik kafića izvinio oštećenim Romkinjama na zadnjem saslušanju.

²⁵ Odluka Vrhovnog suda Jugoslavije, GZ 29/66.

²⁶ Ovaj slučaj je opisan ranije u odeljku „Krivične odredbe vezane za ravnopravnost, antidiskriminaciju i zabranu nasilja”.

Antidiskriminacijske odredbe se mogu naći u zakonima koji regulišu druge aspekte građanskog života. Jedan takav primer je Zakon o javnom informisanju²⁷ i član 38 koji zabranjuje govor mržnje. Ovaj član zabranjuje objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja drugačijoj rasi, naciji ili etničkoj grupi. Osobe koje pripadaju posebnoj grupi na koju se govor mržnje direktno odnosi imaju pravo na sudsku zaštitu po članu 39. Pod nekim okolnostima oštećeni mogu da traže i nematerijalnu štetu.²⁸ U tužbi tako može da se traži potvrda da je zaista u pitanju govor mržnje, uklanjanje i zabrana objavljivanja istog, objavljivanje teksta presude o trošku optuženog, i odšteta za nematerijalnu štetu.

Sledeći slučaj, „Kurir”, je interesantan jer predstavlja prvi put da je u Srbiji jedna NVO podnela prijavu za govor mržnje na osnovu Zakona o javnom informisanju.

“Kurir”

Tekst koji sledi objavljen je u okviru rubrike „vic dana” u vikend izdanju dnevnih novina „Kurir”:²⁹

“Ide čovek ulicom i vidi lika kako nosi Cigu na ramenu.

- Alo, bre, šta uradi to?
- Pa, ti ne znaš?! Dozvoljen je lov na Cigane. Odeš u lovačko društvo, uzmeš pušku i ...

Ode ovaj, uzme pušku, vidi dva Cigana kod kontejnera, pripuca i ubije ih. Prilazi mu pandur, vadi lisice i hapsi ga.

- Pa kako, bre, zar nije dozvoljen lov na Cigane?!
- Jeste, ali ne na hranilištu!”

Nakon što su neke romske organizacije reagovala na ovaj „vic”, „Kurir” je objavio izvinjenje u svom broju od 29. decembra 2003. gde su urednici ocenili ovaj „vic” kao ozbiljnu grešku koja je prevazišla okvire slobode izražavanja. Međutim, kako je ovo navodno izvinjenje opet okarakterisalo Rome kao

²⁷ Zakon je objavljen u Službenom listu Republike Srbije br. 43, april 2003.

²⁸ Vidi članove 79 i 80.

²⁹ Izdanje od 27-28. decembra 2003, str. 12.

„progonjene zveri”, partneri na ovom projektu su odlučili da nastave sa sporom i podneli su tužbu zbog govora mržnje pozivajući se na član 38 Zakona o javnom informisanju³⁰ protiv NIP VESTI DANA D.O.O. (što je firma koja je osnovala „Kurir”) i njihovog glavnog i odgovornog urednika. Tužba je tražila sledeće:

- 1) Da se ustanovi da je tekst u pitanju govor mržnje;
- 2) Uklanjanje teksta i zabranu njegovog ponovnog objavljivanja;
- 3) Objavljivanje presude na trošak optuženih; i
- 4) Naknadu nematerijalne štete

34

Član 40 Zakona o javnom informisanju takođe opisuje okolnosti pod kojima se ne krši zabrana govora mržnje. Tužitelji su tvrdili da tekst iz „Kurira” ne spada ni u jedan od nabrojanih izuzetaka. To su:

- a) Tekst nije deo „naučnog ili novinarskog [autorskog] teksta”, i sasvim sigurno ne ukazuje kritički na postojeću „diskriminaciju, mržnju ili nasilje” nad Romima;
- b) Ovaj tekst se ne može smatrati delom „objektivnog novinarskog izveštaja”, i
- c) “Namera” optuženih je potpuno nebitna.

Zapanjujuće je da sud nije ocenio „vic” kao govor mržnje i tako je porekao pravo na odštetu. Međutim, sud je zabranio „Kuriru” da objavljuje ovakve ili slične tekstove koji se sastoje od ideja, informacija i mišljenja koji izazivaju diskriminaciju, mržnju i nasilje protiv Roma na svojoj internet stranici. Uložena je žalba na presudu.

Zakon o radu³¹ takođe sadrži antidiskriminacione odredbe koje zabranjuju posrednu i neposrednu diskriminaciju u zapošljavanju.³² Zakon naročito zabranjuje diskriminaciju zaposlenih na osnovu rase, boje kože, nacionalnosti, i vere po članu 18.

³⁰ Član 38: „Zabranjeno je objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo.”

³¹ Službeni list Republike Srbije, br. 24/05.

³² Definicije posredne i neposredne diskriminacije date su u članu 19.

B. Relevantni izvori međunarodnog prava

Antidiskriminacioni zakoni na međunarodnom nivou su brojni i njihov broj je u stalnom porastu. Sudovi i tribunali sa regionalnom i svetskom jurisdikcijom kreću se prema sve većoj pravnoj netoleranciji za zločine počinjene na osnovu diskriminacije, a naročito one koji su motivisani rasnom diskriminacijom. Ovo je jedan očekivani razvoj događaja u svetu koji se još uvek bori sa brojnim slučajevima genocida u 20. veku. Iz toga razloga su autori nabrojali najvažnije međunarodne instrumente čija je SCG članica.³³

Autori podsećaju čitaoce da su međunarodne obaveze deo domaćeg zakonodavstva SCG, po članu 10 Ustavne povelje i članu 7 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama SCG. Želimo da ohrabrimo advokate da citiraju međunarodno pravo u raspravama pred domaćim sudovima. Pored toga što će to osnažiti pravno vezujući karakter ovih instrumenata, njihovo uključivanje u domaće sudske procese takođe može da olakša prihvatljivost slučaja po pitanju iscrpljenja svih unutrašnjih pravnih lekova, u slučaju da predmet dođe pred međunarodne sudove.

35

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

SCG je pristupila Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda (“Konvenciji”) 3. marta 2004. Evropski sud za ljudska prava (“Evropski sud”) sudi o navodnim kršenjima Konvencije. Do danas nijedan slučaj iz ovog projekta nije stigao do Evropskog suda.³⁴ Jurisprudencija Evropskog suda je veoma cenjena i često citirana u odlukama i presudama Evropskog suda pravde i raznih komiteta Ujedinjenih nacija.

Odredbe Konvencije koje se najdirektnije odnose na nediskriminaciju su:

- Član 1: pozitivne obaveze za poštovanje ljudskih prava
- Član 14: zabrana diskriminacije

³³ Direktiva o rasnoj ravnopravnosti Evropske unije nije deo SCG prava; međutim, definicije koje sadrži i njen pristup uopšte bitni su za bilo kakvu raspravu o antidiskriminaciji u Evropi.

³⁴ Podsećamo čitaoce da obično prođu godine dok slučaj ne stigne do međunarodnog nivoa, ako ikada i dostigne taj nivo.

Član 1 je odredba koja uspostavlja pravnu obavezu države da unapređuje i jemči ljudska prava na svojoj teritoriji. Ovaj član se najčešće citira da bi se ojačali argumenti za obavezu države da sankcioniše krivična dela koja krše Konvenciju.

Član 14 je pomoćno pravo. To znači da on uspostavlja pravo slobode od diskriminacije ali samo u odnosu na druga prava data Konvencijom i njenim Protokolima. On ne pruža opštu ili samostalnu zaštitu od diskriminacije i primenjiv je samo u slučajevima kada činjenice spadaju u domen nekog drugog prava datog Konvencijom ili Protokolom. Iz tog razloga, u slučajevima rasne diskriminacije pravnici moraju prvo da prikažu slučaj svoje stranke kao kršenje jednog od prava garantovanog Konvencijom. Predstavke dalje mogu da naznače kako načinjena povreda takođe predstavlja kršenje tog prava ako se tumači zajedno sa zabranom rasne diskriminacije iz člana 14.

36

Uzmimo za primer slučaj nekog čoveka koga uhapsi policija. Tokom pritvora ga zlostavljaju. U svojoj predstavi Evropskom sudu, on će možda tvrditi kako njegov tretman predstavlja kršenje člana 3 Konvencije. Ako nadalje bude tvrdio da su ga službenici policije lišili slobode i zlostavljali zbog njegove etničke pripadnosti, tvrdiće kako to predstavlja kršenje člana 3 tumačenog zajedno sa članom 14.

U delu koji sledi autori su skicirali one članove Konvencije na koje se najčešće pozivamo u određenoj vrsti slučajeva. Da bismo ih lakše pronašli, i gde god je to moguće, koristili smo iste termine kao u prvom delu (gde smo opisali hronična područja kršenja prava i diskriminacije Roma u SCG).

U slučajevima koji uključuju napade na Rome od strane nedržavnih aktera (npr. nasilna dela od strane skinheda) argumenti se mogu uobličiti u kontekstu sledećih odredbi:

- Član 2: pravo na život. Ovaj član takođe ima proceduralni aspekt koji zahteva sprovođenje propisne istrage. Kao takve, proceduralne garancije su prekršene ako je žrtva ubijena i nije bilo efikasne istrage niti kazni za počinitelje.
- Član 3: zabrana mučenja i ponižavajućih postupaka. I ovaj član ima proceduralni aspekt. Postupak mora zadovoljiti minimalan nivo strogoće, i uključuje i nefizičko zlostavljanje. Sud smatra rasnu diskriminaciju otežavajućom okolnošću u kršenju člana 3.³⁵

³⁵ East African Asians v the United Kingdom (1973), 3 EHRR 76; Cyprus v. Turkey, predstavka br. 25781/94 (odluka Evropske komisije za ljudska prava), usvojena 4.6.1999; i Moldovan and others v Romania, presuda br. 2, 12.7.2005, predstavke br. 41138/98 i 64320/01.

U slučajevima rasno motivisanog nasilja (koji su završili smrću, mučenjem ili maltretiranjem), gde vlasti na domaćem nivou nisu gonile počinioce ili su samo pokrenule postupak, advokati mogu da se pozovu na sledeće:

- Član 2: proceduralna obaveza vlasti na istragu
- Član 3: proceduralna obaveza vlasti na istragu
- Član 5: pravo na slobodu i bezbednost
- Član 6: pravo na pravično suđenje
- Član 13: pravo na delotvorni pravni lek

U slučajevima vezanim za govor mržnje, argumenti se mogu formirati u svetlu jurisprudencije po sledećim članovima:

- Član 10: sloboda izražavanja
- Član 17: zabrana zloupotrebe prava

37

“Kurir”³⁶

Pravna akcija se zasnivala na članu 38 Zakona o javnom informisanju i argumenti tužitelja su se takođe oslanjali na član 14 Konvencije i na slučaj pred Evropskim sudom, Institut Otto-Preminger protiv Austrije³⁷ kod tvrdnji da ne postoji apsolutno pravo na umetničko izražavanje.

Kod slučajeva iseljavanja, pored argumenata vezanih za nasilje koji se mogu izraziti kako je to ranije predstavljeno, u osmišljavanju argumenata mogu vam biti od koristi ovi članovi:

- Član 8: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života
- Protokol 1, član 1: neometano uživanje imovine³⁸

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, iz člana 8 Konvencije, je veoma široko i fleksibilno pravo koje takođe garantuje i poštovanje doma i prepiske. Jurisprudencija Evropskog suda razjašnjava domen člana 8 uključujući mnoge okolnosti koje nisu očigledne u tekstu samog člana. Na

³⁶ Detalji ovog slučaja govora mržnje opisani su u odeljku „Relevantni izvori domaćeg prava – Građanski parnični postupci”.

³⁷ Predstavka br. 13470/87, presuda 20.9.1994.

³⁸ Protokol 1 je stupio na snagu u SCG na dan 3.3.2004.

ovo pravo smo se pozivali u raznim okolnostima u ovom projektu, uključujući pristup javnim mestima i diskriminaciju u stanovanju.

Postoji 13 protokola uz Konvenciju i član 14 je pomoćno pravo u odnosu na prava garantovana svakim od ovih protokola.³⁹ Protokol 12 uz Konvenciju je najvažniji za aktivnosti u oblasti antidiskriminacije jer predstavlja veliko proširenje domena prava zaštićenih zabranom diskriminacije.

Protokol 12 uz Konvenciju je stupio na snagu 1.1.2005. i primenjuje se u odnosu na one zemlje Saveta Evrope koje su ga ratifikovale.⁴⁰ Namena Protokola je da proširi domen primene člana 14 time što garantuje da niko ne može biti diskriminisan po bilo kojoj osnovi od strane bilo koje institucije vlasti kako je to garantovano zakonima – i domaćim i međunarodnim. Za sad još nema sudske prakse po ovom Protokolu,⁴¹ ali autori pozdravljaju činjenicu da je SCG ratifikovala ovaj važan međunarodni instrument.

38

Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka

Bivša SFRJ je Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka (“Konvenciji protiv torture”) potpisala 9. 10. 1991. SCG je pristupila Konvenciji protiv torture 12.3.2001. i tim činom priznala nadležnost Komiteta protiv torture (CAT) da razmatra saopštenja pojedinaca (po članu 22) nakon pristupa Konvenciji. Najvažniji članovi vezani za ravnopravnost uopšte su:

- Član 1: definicija torture
- Član 16(1): zabrana surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka a koji nisu akta torture
- Član 12: obaveza države da izvrši istragu
- Član 13: pravo žrtve na žalbu
- Član 14: pravo žrtve na dobijanje nadoknade, obeštećenja i rehabilitacije

³⁹ SCG je ratifikovala 12 od ovih protokola. Potpisala je ali ne i ratifikovala Protokol 14.

⁴⁰ Na dan 14.7.2005, to su bile: Albanija, Jermenija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kipar, Finska, Gruzija, Holandija, San Marino, Srbija i Crna Gora, i Makedonija.

⁴¹ Upravni komitet (Steering Committee) Saveta Evrope je pripremio objašnjenje Protokola 12 koje se može pronaći na adresi: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm>.

Konvencija protiv torture pokriva torturu ili maltretiranje koje počinje državni akteri ili koje je počinjeno uz njihov podsticaj ili sa njihovom dozvolom. Takođe uključuje i proceduralne povrede, slično proceduralnim povredama u jurisprudenciji Evropskog suda (npr. nevršenje istrage ili nekažnjavanje, ometanje ili poricanje mogućnosti da žrtva traži nadoknadu).

Ovaj mehanizam je bitan za antidiskriminaciono zakonodavstvo jer se diskriminatorni stavovi uveliko manifestuju kroz nasilne incidente uperene protiv manjinskih grupa. Po članu 16, može se argumentovati da rasno motivirano nasilje – po samoj svojoj prirodi – predstavlja torturu ili maltretiranje.⁴²

Besim Osmani protiv SCG

Gospodin Osmani je jedan od 107 romskih stanovnika jednog naselja na periferiji Beograda. U junu 2000. godine su stanovnici naselja pismeno obavješteni da će već sledećeg dana njihovi domovi biti porušeni. Kada su stigli predstavnici opštinskih vlasti i uniformisani policajci, stanovnici naselja su pokušali da ih ubede da odgode rušenje dok ne iznesu lične stvari iz kuća. Buldožeri su, međutim, započeli rušenje bez čekanja. Nešto kasnije stigla je grupa od pet ili šest policajaca u civilu i počela da tuče prisutne Rome dok su uniformisani policajci stajali sa strane i upućivali im rasističke uvrede. Jedan od policajaca u civilu je nekoliko puta ošamario i udario Besima Osmanija dok je ovaj u naručju držao svog četvorogodišnjeg sina. Nakon toga je gospodin Osmani izvadio lekarsko uverenje kojim su potvrđene povrede koje je zadobio. Njegov dom i lična imovina su uništeni, a on i njegova porodica su postali beskućnici.

U avgustu 2000, partneri su nadležnom tužilaštvu podneli krivičnu prijavu u ime gospodina Osmanija. Petnaest meseci kasnije tužilaštvo je odbacilo krivičnu prijavu bez sprovođenja adekvatne istrage. U maju 2001. partneri su preuzeli krivično gonjenje u ime Besima Osmanija podnošenjem zahteva za preduzimanje istražnih radnji Četvrtom opštinskom sudu u Beogradu. Nakon više od tri godine, uprkos prikupljenim dokazima protiv policajaca odgovornih za zlostavljanje žrtve, nijedan od policajaca nije optužen i čak ni formalno identifikovan.

⁴² Ovde se primenjuje isto rezonovanje koje je prihvaćeno i od strane Evropskog suda za ljudska prava po pitanju člana 3. Po tome rasna diskriminacija predstavlja otežavajuću okolnost koja je pod nekim okolnostima dovoljna da se dosudi povreda člana 3.

U decembru 2004, partneri su podneli predstavku Komitetu protiv torture. Predstavka navodi da je nasilje do koga je došlo tokom rušenja i iseljavanja prekršaj člana 16(1) Konvencije protiv torture. Partneri su takođe tvrdili da je došlo do kršenja članova 12, 13 i 14 zajedno sa članom 16(1) na osnovu činjenice da je Besimu Osmaniju uskraćeno pravo na brzu i nepristrasnu istragu njegovih navoda o zlostavljanju, sveobuhvatno obeštećenje, i pravično zadovoljenje. Slučaj je još uvek pred Komitetom.

U svojoj predstavi, partneri su tvrdili da Komitet treba uzeti u obzir da Besim Osmani pripada jednoj diskretnoj manjinskoj grupi koja se tokom istorije uvek nalazila u lošem položaju, što ga čini naročito ranjivim u pogledu ponižavajućih postupaka. Osnovni princip je da je fizičko nasilje više ponižavajuće i neljudsko ako je motivisano rasom nego kada rasne motivacije nema.⁴³ Nadalje, partneri su tvrdili da situaciju Besima Osmanija treba posmatrati u svetlu široko rasprostranjenog i sistematskog policijskog nasilja u SCG kome su podvrgnuti Romi i ostali, i uz to su citirali rad raznih međunarodnih i domaćih organizacija koje vrše monitoring.⁴⁴

40

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR)

SCG je postala država ugovornica ICCPR na dan 27.4.1992. nakon što je nasledila Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Ratifikovala je Fakultativni protokol na dan 6.9.2001. Odredbe ICCPR koje se najdirektnije odnose na pitanje ravnopravnosti su:

⁴³ Predmet Arthur Hilton v United Kingdom, predstavka br. 5613/72, odluka od 5.3.1976.

⁴⁴ Citirali su: UN Komitet za ljudska prava „Eighty-first Session Concluding Observations on Serbia and Montenegro” (CCPR/CO/81/SEMO); Savet Evrope, Rezolucija ResCMN(2004)12 o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina os strane Srbije i Crne Gore (usvojena pd strane Komiteta ministara na dan 17. novembra na 904. sastanku zamenika ministara); Savetodavni komitet Saveta Evrope za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina: Mišljenje o Srbiji i Crnoj Gori ACFC/INF/OP/I(2004)002; Human Rights Watch, World Report za 2003 i 2004; International Helsinki Federation, Human Rights in the OSCE Region: Europe, Central Asia and North America, Report 2004 (Events of 2003): Serbia and Montenegro; Amnesty International, Serbia and Montenegro: Amnesty International’s Concerns in Serbia and Montenegro (mart 2003); Centre on Housing Rights and Evictions, Global Survey on Forced Evictions: Violations of Human Rights (COHRE, Ženeva 2003); Beogradski centar za ljudska prava, Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori 2003; Fond za humanitarno pravo, Romi u Srbiji (1998-2003) i Komitet pravnika za ljudska prava (YUKOM), Report on Torture (avgust 2003).

- Član 1: pravo na samoopredeljenje
- Član 2: pozitivne obaveze države
- Član 3: rodna ravnopravnost
- Član 24: pravo na zaštitu dece bez diskriminacije
- Član 26: zabrana diskriminacije

Kada se radi o nasilnim delima, uz dodatak gorenavedenih ključne su još i sledeće odredbe:

- Član 6: pravo na život
- Član 7: svirep, nečovečan ili ponižavajući postupak
- Član 9: pravo na slobodu i ličnu bezbednost

41

Za slučajeve iseljenja gde nije došlo do nasilja:

- Član 12: pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora mesta boravka
- Član 17: nezakonito mešanje u privatni život, porodicu i stan

Za govor mržnje, pozovite se na:

- Član 19(2) i (3): sloboda izražavanja koja se tumači tako da podrazumeva i odgovornost da se poštuju prava drugih
- Član 20(2): zabrana podsticanja diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja

Komitet za ljudska prava (HRC) izveštava o tome koliko države ugovornice poštuju ICCPR, i – gde je to moguće kroz Fakultativni protokol – primaju predstavke pojedinaca. HRC takođe objavljuje tekstove u kojima se tumače članovi ICCPR. Oni su poznati kao „opšti komentari” i na njih se možemo pozivati u našim tvrdnjama da je došlo do kršenja prava iz ICCPR. Opšti komentar 11 (1983) je komentar na član 20, tj. zabranu podsticanja diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja.

Međunarodna konvencija o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD)

SCG je država članica ove Konvencije kojoj je državnom sukcesijom pristupila 12.3.2001, i podložna je ispitivanjima putem pojedinačnih predstavi na osnovu deklaracije koju je dala po članu 14 na dan 27.6.2001. Uopšte gledano, najkorisniji članovi za pitanje ravnopravnosti su:

- Član 1: definicija „rasne diskriminacije” i „posebnih mera”
- Član 2: obaveza države da osudi rasnu diskriminaciju
- Član 5: obaveza države da zabrani rasnu diskriminaciju naročito u pogledu uživanja nekih prava
- Član 6: pravo na delotvoran pravni lek

Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije (CERD) nadgleda poštovanje Konvencije na osnovu istraga i periodičnih izveštaja koje podnose države. Komitet takođe ima nadležnost da razmatra saopštenja koja šalju pojedinci iz država koje su ratifikovale član 14. Kao i Komitet za ljudska prava, CERD je razvio svoju praksu i izdaje opšte komentare u kojima tumači Konvenciju. Opšti komentar 14 odnosi se na definiciju diskriminacije koja je data u članu 1(1).

42

U slučajevima koji se odnose na govor mržnje mogu se citirati gore-navedeni članovi u dodatak sledećem:

- Član 4(a): zabrana širenja ideja o rasnoj superiornosti

Opšti komentar 15 je komentar na članove 4 i 5(d)(viii) koji se odnosi na obaveze države u slučajevima vezanim za podsticanje diskriminacije, slobodu izražavanja i slobodu udruživanja.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR)

SCG je postala država članica ovog Pakta 27.4.1992. kada je državnom sukcesijom nasledila Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Iako države članice podnose periodične izveštaje Komitetu za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR), trenutno ne postoji mehanizam kojim se pojedincima omogućava da Komitetu šalju predstavke. Nacrt fakultativnog protokola kojim bi se omogućile pritužbe pojedinaca postoji ali tek treba da bude usvojen od strane relevantnih UN tela.⁴⁵

I pored toga, obaveze SCG po ovom Paktu su pravno vezujuće. Autori zato žele da pozovu čitaoce da citiraju i pozivaju se na odredbe ICESCR gde god je to primenjivo u slučajevima i raspravama na domaćem i međunarodnom nivou.

⁴⁵ Publikacije organizacije Interights „Non-Discrimination in International Law – A Handbook For Practitioners” (str. 33) ukazuje na to da pojedinci mogu pristupiti CESCR procedurama putem nezvanične peticije i daje uputstva gde se može naći opis procedure.

ICESCR odredbe koje se najdirektnije odnose na pitanje ravnopravnosti su:

- Član 1: pravo na samoopredeljenje
- Član 2: garantuju se prava bez diskriminacije
- Član 3: rodna ravnopravnost

Slučaj koji sledi je ilustracija kako se može pozivati na međunarodne argumente pred domaćim sudovima.

Slučaj prisilnog iseljenja u selu Lužane

Nedugo nakon NATO bombardovanja 1999. godine, neromski stanovnici sela Lužane su počeli da prete i upućuju nacionalističke uvrede na račun proširene porodice Halić, jedne muslimanske romske porodice. U avgustu 2003. nekoliko neroma je bacalo kamenice i cigle na romske kuće i ušlo u njihovo naselje. Nakon kraće rasprave napadači su se razišli ali jedan od njih je ostale nagovorio da ostanu, sa rečima: „Gde ćete? Sad ili nikad! Evo vam kočevi, evo vam šipke, ubijte ih! Palite! Da završimo jednom s njima.” Zatim je počeo da vadi letve iz ograde a jednom napadaču je dao metalnu šipku. Napadači su se zatim vratili u dvorište Halića udarajući redom sve koji su im se našli na putu – muškarce, žene i decu. Jedna Romkinja je pozvala policiju ali kada je policija stigla zatekli su samo jednog napadača. Policajci su sačinili nepotpun i netačan zapisnik u kome se ne pominje pozivanje na nasilje do koga je došlo u napadu. Nekoliko napadača se vratilo na mesto napada dok je policija još bila tamo i nastavili su da vređaju prisutne Rome. Kada je jedna Romkinja počela da protestuje zbog toga, jedan policajac joj je odgovorio: „Naravno da te vređa kad stojiš tu. Skloni se!” Zbog pretnji napadača da će im zapaliti kuće, Romi su zatražili zaštitu policije, na šta je jedan policajac odgovorio: „Ne brinite, imamo vatrogasnu jedinicu. Ako se plašite idite u [obližnje selo] Tešica među vaše [Rome].” Iz straha za ličnu bezbednost i shvatajući da ih policija neće zaštititi, svih 36 članova porodice Halić napustilo je svoje kuće i imovinu. Po prvi put posle 60 godina, selo Lužane je ostalo bez ijednog Roma.

Autori su podneli krivičnu prijavu protiv meštana sela Lužane koji su učestvovali u napadu. Još jedna prijava je podnesena protiv policajaca koji su prisustvovali incidentu (nesavesno vršenje službe kojim se krši član 245(2) KZRS). Autori su dokazivali da je goreopisani postupak prekršio mnoge međunarodne obaveze SCG, uključujući član 2 (zabrana rasne diskriminacije) i član 5 (zabrana rasne diskriminacije u vezi sa pravom na stanovanje) Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

4 DOKUMENTOVANJE I DOKAZIVANJE DISKRIMINACIJE

A. Uvod

U SCG, kao i u mnogim drugim zemljama, je žrtvama posredne i neposredne diskriminacije veoma teško – a moglo bi se reći i izuzetno i neproporcionalno teško – da dokažu diskriminaciju pred sudovima. Vrlo mali broj počinitelja eksplicitno kaže da su počinili diskriminatorno delo, ili da su uopšte svesni rasističke komponente u svom ponašanju. Iako namera sama po sebi nije element diskriminacije, motivacija se često javlja kao pitanje u sudskim procesima. Slučajevi posredne diskriminacije – kada se počinjeno zlo sastoji od nepovoljnog i neproporcionalnog uticaja koje neko delo ima na neku grupu ljudi – su još teži za dokazivanje jer tužioci i sudije obično ne vide dalje od naizgled neutralnog lica zakonodavstva ili prakse.

45

U mnogim pravosudnim sistemima, zakonodavci i sudije su razvili razne načine na koje se može prevazići ova prepreka sa dokazima. Tačnije rečeno, razvili su načine kojima se osigurava da obe strane u sporu prilože sve važne informacije, tako da se može detaljno razmotriti da li je došlo do diskriminacije ili ne. Istaknućemo tri takva metoda: statistički podaci, veštačenje i situaciono testiranje.

B. Statistički podaci

Tužioci mogu da iskoriste statističke podatke da bi pokazali uzorke diskriminatornog ponašanja ili ilustrovali opšti, široko rasprostranjeni rasizam. Statistički podaci ne mogu da dokažu diskriminaciju u određenom slučaju, ali mogu da indiciraju postojanje nekog problema. Statistički podaci takođe mogu da informišu sud o faktorima koji su mogli da dovedu do prekršiteljevih dela. Zvanični statistički podaci državnih organa su veoma korisni, međutim, ako ih nije moguće dobiti, statistički podaci koje su sakupile poznate međunarodne, regionalne ili domaće NVO takođe mogu biti ubedljivi.

Želimo na naglasimo da, kada budete koristili statističke podatke, treba da pažljivo objasnite zašto ste ih uključili među svoje argumente. Na primer, objasnite da statističke podatke ne iznosite kao dokaz da je vaša stranka bila žrtva diskriminacije, niti kao dokaz da je optuženi zaista i počinitelj. Naglasite

da statistički podaci tačno opisuju kontekst u kome se slučaj dogodio, da su uključene strane u sporu verovatno bile svesne tog (diskriminatornog) konteksta, i da je to verovatno uticalo na njih. Na ovaj način, zajedno sa ostalim dokaznim materijalom u ovom predmetu, statistički podaci će pomoći da se pretpostavi diskriminacija koju će odbrana biti pozvana da pobije.

Ni državna zajednica ni republičke vlade u SCG ne skupljaju zvanične statističke podatke po etničkoj pripadnosti. Iz tog razloga su se autori oslanjali na statističke podatke – kao i ostale informacije vezane za etničke zajednice – koje su sakupile NVO i međunarodne organizacije.

46

C. Veštaci

Kao i statistički podaci, i izveštaji veštaka ili izveštaji o diskriminacionim situacijama mogu da posluže za jačanje tvrdnje vaše stranke da je došlo do diskriminacije time što će obelodaniti sistematična kršenja prava ili široku rasprostanjenost takvih kršenja. Pored medicinskih stručnjaka i stručnjaka za sudsku medicinu, izveštaji veštaka takođe mogu da uključuju i opšta mišljenja koja su izdali zvaničnici vlade, univerzitetski profesori ili međunarodne organizacije (npr. Ujedinjene nacije, Amnesty International, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Savet Evrope)⁴⁶ ili posebne izveštaje koje su pisali profesori ili drugi priznati stručnjaci iz date oblasti, koje ste zamolili da prokomentarišu specifične okolnosti ovog slučaja.

Žrtve diskriminacije, naročito u slučajevima koji ne uključuju nasilje, često trpe gubitke koje je veoma teško opisati ili izmeriti. Preporučujemo vam da zatražite pomoć stručnjaka iz oblasti medicine (naročito psihijataru) ili drugih relevantnih oblasti a koji bi vam mogli pomoći u dokumentovanju gubitka u trenutku kada je do toga došlo.

Slučaj Saše Gojkova i Stevana Brančića

Stevan Brančić i Saša Gojkov su 7. maja 2001. oko podneva dovedeni u policijsku stanicu u Bačkoj Topoli zbog sumnje da su počinili krađu u selu Bajša. Brančić i Gojkov su rekli kako su u Bajšu tog dana otišli zbog posla i da ništa nisu ukrali. Predložili su policijskim inpektorima da im pokažu sva mesta na kojima su bili tog dana, međutim ovi su to odbili i počeli su da ih tuku,

⁴⁶ Vidi, na primer, slučaj Besima Osmanija, supra, i dokumentaciju navedenu pod fusnotom 43.

zahtevajući od Roma da priznaju krađu. Kasnije tog dana Brančić i Gojkov su pušteni iz pritvora i uskoro nakon toga su zatražili lekarsku pomoć. Fotografisane su povrede koje su zadobili, i koje su im prekrivale tela u potpunosti.

Tokom suđenja, mišljenje medicinskih stručnjaka po pitanju i fizičkog i psihičkog stanja oštećenih je bilo od izuzetnog značaja za donošenje povoljne presude. Dokazni materijal je potvrdio prirodu i ozbiljnost povreda. Sud je naredio Republici Srbiji da plati oštećenima po 270.000 dinara (oko 3.300 evra) na ime naknade nematerijalne štete.

I statistički podaci i nalazi veštaka su načini na koje možete pružiti dovoljno dokaza da ubedite sud da je u pitanju tako jasan slučaj diskriminacije da oni moraju obavestiti odbranu da pruži uverljivo alternativno objašnjenje. Ova strategija je vrlo slična pravnom sredstvu zvanom „prenos tereta dokazivanja”, a to je mehanizam koji nalaže Direktiva o rasnoj ravnopravnosti Evropske Unije.⁴⁷

47

D. Situaciono testiranje

Situaciono testiranje je tehnika kod koje istraživači namerno oforme poredbenu paralelnu grupu da bi dokazali različit tretman na nekoj nedovoljenoj osnovi. To je jedan od načina za dokazivanje diskriminacije i nekada je to jedini način da se dokaže da je zaista došlo do diskriminatornog dela, naročito u slučajevima posredne diskriminacije. Dok je situaciono testiranje

⁴⁷ Direktiva 2000/43/EC Evropskog saveta od 29. juna 2000: Primenjivanje principa jednakog tretmana među osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko poreklo, član 8 koji glasi:

1. Države članice preduzimaju potrebne mere kako bi, u skladu sa njihovim nacionalnim sudskim sistemima, obezbedile da, kada lica koja se smatraju oštećenima zato što načelo jednakog tretmana nije bilo primenjeno na njih utvrde, pred sudom ili nekom drugom nadležnom vlašću, činjenice iz kojih se može pretpostaviti da je došlo do neposredne ili posredne diskriminacije, bude obaveza optuženog da dokaže kako nije došlo do povrede principa jednakog tretmana.
2. Paragraf 1 ne sprečava države članice da uvedu pravila dokazivanja koja idu u prilogu podnosiocu tužbe.
3. Paragraf 1 neće se primenjivati za krivične postupke.
4. Paragrafi 1, 2 i 3 takođe će se primenjivati na bilo koji postupak izveden u skladu sa članom 7(2).
5. Države članice ne moraju primenjivati paragraf 1 u postupcima u kojima sud ili nadležno telo treba da istraže činjenice slučaja.

sve češća praksa u nekim evropskim zemljama (u Belgiji je izričito dozvoljena novim građanskim antidiskriminacionim zakonom), u drugim se smatra neetičnim i pravno neprihvatljivim (u Švedskoj, na primer, nije dozvoljeno). Nedavno je ova metoda prihvaćena u tranzicionim zemljama koje primenjuju kontinentalni pravni sistem, uključujući SCG.

Kod situacionog testiranja se oforme dve grupe koje se sastoje od „dobrovoljnih ispitivača diskriminacije.”⁴⁸ Na primer, u slučajevima rasne diskriminacije, jednu grupu čine Romi a drugu grupu osobe koje nisu Romi. Te dve grupe se smeju razlikovati samo po onom što je razlog za diskriminaciju (tj. po etničkoj pripadnosti). Sve druge lične karakteristike i detalji kao što su godine, odeća, i broj osoba moraju biti identične. Obe grupe će pokušati da urade istu stvar (npr. da uđu u restoran) a razlike u njihovom tretmanu će biti zabeležene. Oni treba da to urade u različitim vremenskim periodima – tako da bude jasno da su tretirani kao dve zasebne grupe – ali da period između njihovih pokušaja ne bude predugačak tako da svi ostali uslovi budu isti (npr. isto osoblje radi na tom mestu, otprilike isti broj gostiju je prisutan, itd.).

48

Grupa koja se sastoji od Roma treba da bude prva, a reakcije osoblja – re-dara na ulazu – mogu biti sledeće:

- Redari neće pokazati nikakve znake diskriminacije Roma i članovima grupe će biti dozvoljen ulaz bez incidenata.
- Redari neće dozvoliti ulaz, sa rečima da Romi ne ispunjavaju neke uslove za ulaz, pri čemu će dati neko neuverljivo objašnjenje.
- Redari neće dozvoliti ulaz i neće dati nikakvo objašnjenje.
- Redari neće dozvoliti ulaz i otvoreno će priznati da je razlog za to etnička pripadnost članova grupe.

Ako se romskoj grupi ne dozvoli ulaz, bitno je saznati razlog za odbijanje. U većini slučajeva, odgovor neće sadržavati pravi razlog, ali biće od koristi kasnije kada se navedeni razlog poredi sa razlozima datim neromskoj grupi.

Ako se romskoj grupi ne dozvoli ulaz oni treba da napuste to mesto. Malo kasnije, neromska grupa treba da pokuša da uđe u isto mesto. Ako neromska

⁴⁸ „Izraz „dobrovoljni ispitivač diskriminacije” označava lice koje samostalno ili zajedno sa drugim licima svesno pristupa ličnoj i neposrednoj proveri primene pravila o zabrani diskriminacije u konkretnim slučajevima, javljanjem na objavljeni oglas, odlaskom na mesta na kojima se pružaju javne usluge ili na drugi način.” (Nacrt Zakona protiv diskriminacije – Institut za uporedno pravo, Beograd).

grupa bude puštena unutra a da nije podvrgnuta istom tretmanu kao Romi – kao što je, na primer, obavezna rezervacija – to može da posluži kao jak dokaz diskriminacije. Ako je neromskoj grupi dozvoljen ulaz, njeni članovi treba da pitaju zašto prethodnoj grupi (Romima) nije dozvoljen ulaz. Postavljanje ovog pitanja pruža šansu za redare da neromskoj grupi odaju svoje možda diskriminatorne motive za dato ponašanje prema romskoj grupi. Odgovori i objašnjenja redara mogu poslužiti kao ključni dokazi u sudskom procesu.

Testiranje kao dokazni materijal nije eksplicitno pomenuto u pozitivno pravnim normama u SCG. Ipak, testiranje može biti svrstano pod princip slobodne ocene dokaza koja postoji u zakonima o sudskim postupcima obe republike. Nadalje, Vrhovni sud Srbije je u jednoj od svojih odluka dao sledeću ocenu:

“Slobodna ocena dokaza sadrži ovlašćenja ne samo na slobodnu ocenu rezultata dokazivanja već i na slobodan izbor dokaznih sredstava.”⁴⁹

Situaciono testiranje je u SCG prvi put primenjeno u julu 2000. FHP, Demokratsko udruženje Roma i organizacija „Oaza” su obavili prvo testiranje u Sportsko-rekreativnom centru Krsmanovača u Šapcu, nakon što su primili informacije da Romima tamo nije dozvoljen ulaz. Na dan 21. jula 2000, FHP je podneo krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Šapcu protiv nepoznatih lica zbog krivičnog dela povrede ravnopravnosti građana. Tužilaštvo je odbacilo prijavu, a FHP je nastavio sa postupkom protiv direktora Rekreativnog centra, u svojstvu „oštećenog kao tužioca.”⁵⁰ Tužilaštvo je zatim podiglo optužnicu protiv jednog od čuvara na ulazu. Krivični postupak je još uvek u toku. Podneta je i tužba kojom se tražila nadoknada štete zbog povrede prava ličnosti. U slučaju ove građanske tužbe, Opštinski sud u Šapcu je dosudio u korist tužilaca i naložio sportskom centru da objavi javno izvinjenje žrtvama u beogradskim dnevničkim novinama „Politika” jer su im zabranili ulazak na bazen zbog njihove etničke pripadnosti. Testiranje je dokazalo da je zaista došlo do diskriminacije i odluka donesena na prvostepenom sudu je razjasnila koje su metode za dokazivanje diskriminacije pravno prihvatljive.⁵¹ Ovu odluku je potvrdio i drugostepeni sud i Vrhovni sud Srbije.⁵²

⁴⁹ Rev. 361/92.

⁵⁰ Ki-161/03.

⁵¹ Presuda Opštinskog suda u Šapcu P-2939/01 od 20.2.2002.

⁵² GŽ1591/02 i Rev. 229/04.

Do diskriminacije i dalje često dolazi pri ulasku na javna mesta u SCG; zbog toga je odlučeno da se ovo sredstvo primeni na ulasku u diskoteku pod imenom „Akapulko.”⁵³

Klub „Akapulko”

Privatno obezbeđenje na ulazu u klub „Akapulko” u Beogradu nije dozvolilo da tri osobe uđu u klub. Postojale su jake indicije da su ti posetioci vraćeni zbog toga što su Romi. Dve osobe iz ove grupe su još ranije bile više puta vraćane sa ulaza kluba „Akapulko” pod isprikom da moraju biti članovi ili da su obavezne rezervacije.

50

Na dan 25. jula 2003. partneri su odlučili da će obaviti testiranje ne bi li utvrdili da li klub sprovodi rasnu diskriminaciju. Dva tima od po tri osobe su pošla u klub. U jednom timu su svi članovi bili Romi, a u drugom timu niko nije bio Rom. Svi su bili uredno odeveni i ponašali su se pristojno. Jedina razlika među njima bila je boja kože. Obratili su posebnu pažnju da obe grupe poštuju zahteve kluba po pitanju odeće i ponašanja.

Onda su obe grupe pokušale da uđu u klub, u različitim momentima tako da se ne bi primetilo da su zajedno i da svaka grupa dobije zaseban tretman. U klub je najpre pokušalo da uđe troje Roma. Dva redara na ulazu pitala su ih da li imaju rezervacije, i kada su Romi odgovorili odrečno redari su im rekli da ne mogu da uđu. Nakon toga se tim u kome su bili Romi udaljio od ulaza, a drugi tim je pokušao da uđe u klub. Redari su im dozvolili da uđu, ne pitajući ih da li imaju rezervaciju.

U oktobru 2003. godine partneri na ovom projektu su protiv vlasnika kluba podneli građansku tužbu kojom se traži nadoknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti, javno izvinjenje i prekid ove diskriminatorne prakse. Tužba se zasnivala na članovima 155 i 200 Zakona o obligacionim odnosima. Krivična prijava – podneta od strane tužilaštva tek nakon puno zalaganja od strane partnera – je ocenila da je ponašanje redara krivično delo povrede ravnopravnosti građana (član 60 KZRS). Oba predmeta su još u toku.

⁵³ Nakon šabačke presude, autori su primenili testiranje u nekoliko beogradskih klubova – Bombo, Mondo, Lagum i Trezor.

5 IZBOR PRAVNIH POSTUPAKA I INSTITUCIJA

Kada ima toliko puno institucija, teško je odlučiti kojoj se treba obratiti da bi se neki slučaj dobro razrešio. Treba ponoviti da se slučajevi moraju ocenjivati svaki za sebe pri odlučivanju koja institucija i koja tužba ili tužbe najviše odgovaraju potrebama klijenta i potrebama društvenog pitanja za koje se borimo. Sada ćemo uopšteno razmotriti koja institucija je najbolja za koju vrstu slučaja.

A. Krivični postupci

Svest o ljudskim pravima u SCG je još uvek takva da se nasilje nad etničkim manjinama – i posebno nad Romima – ne smatra nemoralnim ili nezakonitim. Pokrenut je tek veoma mali broj postupaka za zaštitu žrtava Roma a još manji broj njih je završio proglašenjem krivice. I pored toga, nasilje i diskriminacija Roma se najefikasnije sankcionišu i javno osuđuju putem krivičnih postupaka.

U poređenju sa građanskim tužbama, krivični postupci su uopšte gledano brži i efikasniji. Međutim, oštećeni Romi će se često suočiti sa pasivnim i ravnodušnim krivičnim pravosuđem. Često smo svedoci sistematičnog nedostatka volje da se počinioci krivičnih dela gone sudskim putem, pogotovo ako su službenici policije.

Zbog nasilja ili diskriminacije počinjene od strane bilo privatnih građana bilo državnih službenika može se podneti krivična prijava odgovarajućem državnom (javnom) tužiocu. Za većinu krivičnih dela, državni tužilac započinje krivični postupak podizanjem optužnice po službenoj dužnosti. Stranka takođe može da podnese prijavu ako državni tužilac odluči da odbaci prijavu. Sudeći po iskustvu autora ovog priručnika, stranke moraju biti spremne na to da će u mnogim slučajevima rasne diskriminacije morati da preuzmu ulogu tužioca jer, kako je ranije rečeno, često jednostavno nema dobre volje da se povede istraga i sudski reše ovakvi slučajevi. Iz ovog razloga, advokati romskih stranki moraju biti naročito oprezni sa kratkim vremenskim rokovima u kojima se može inicirati sudski postupak koji vodi oštećeni.

Krivična kazna i osuda za rasno motivisan zločin je često najefikasniji način da se ojača pravni okvir za zaštitu etničkih manjina. Iz tog razloga je

veoma bitno da se pokreću krivični procesi podnošenjem krivične prijave u svakom slučaju diskriminacije, čak i ako osumnjičeni nisu identifikovani.

Sve u svemu krivični postupci su najbolji način za kažnjavanje rasno motivisanih zločina i diskriminacije. Autori su zbog toga insistirali na pokretanju krivičnih istraga i postupaka (ili na preuzimanju uloge oštećenog kao tužioca, gde je to bilo moguće) u svakom predmetu pokrenutom u okviru ovog projekta. Gde počinioци nisu bili poznati, autori su uložili napor da temeljno dokumentuju nastalu štetu i onda vrše pritisak na tužioce da povedu istragu.

52

Odugovlačenja u krivičnim istragama ne treba tolerisati. Obavezno treba stalno slati dopise tužiocima – pri čemu treba podsećati tužioce da je država dužna da istraži i kazni zločine, po domaćem i međunarodnom pravu, uz navođenje odgovarajućih instrumenata i odredbi.

Treba voditi računa da se tvrdnje da je došlo do rasne diskriminacije moraju odmah izneti iz dva razloga. Prvo, time ćemo skrenuti pažnju vlasti na ovu dimenziju zločina tako da mogu da istraže ove tvrdnje. Drugo, rasna diskriminacija se može iskoristiti kao pravni argument na međunarodnom nivou samo ako je to prethodno urađeno kako treba na domaćem nivou.

Saša Gojkov i Stevan Brančić⁵⁴

Na osnovu krivične prijave koju je podneo FHP, Okružni javni tužilac je podigao optužnicu protiv policajaca zbog iznudičvanja iskaza i nanošenja lakših telesnih povreda, kršeći član 65 i član 54, paragraf 2.⁵⁵ Podnosioci prijave su se tokom sudskog procesa pozivali na domaće i međunarodne norme koje se odnose na torturu.⁵⁶ Primitite da nijedan krivični zakon u SCG ne definiše torturu kao zasebno krivično delo iako je SCG, kao potpisnica Konvencije o torturi, obavezna da to učini.

⁵⁴ Ovaj slučaj je opisan u ranijem odeljku „Veštaci”.

⁵⁵ Član 54, paragraf (1): Ko drugog lako telesno povredi ili mu zdravlje lako naruši, kazniće se zatvorom do jedne godine; paragraf (2): Ako je takva povreda nanescna oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine. Inudičvanje iskaza – član 65, paragraf (1): Službeno lice koje u vršenju službe upotrebi silu ili pretnju ili drugo nedopušteno sredstvo ili nedopušten način u nameri da iznudi iskaz ili neku drugu izjavu od okrivljenog, svedoka, veštaka ili drugog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

⁵⁶ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka, i UN Kodeks o ponašanju službenika koji sprovode pravo.

Tužitelji su opisali kako su ih policajci tokom „ispitivanja” vređali na etničkoj osnovi. Gojkov i Brančić su bili ubeđeni da je njihovo etničko/rasno poreklo jedini razlog zbog koga su optuženi za krađu, a podršku takvom razmišljanju daje i sve veći broj slučajeva u kojima policijski službenici tretiraju Rome kao „uobičajene sumnjivce.”⁵⁷

Nakon što je predstavljen dokazni materijal, sud je proglasio policijske inspektore krivim i osudio ih na zatvorsku kaznu. U odabiru kazne sud nije uzeo u obzir optužbe za rasnu diskriminaciju i uvredu, iako je ovo trebalo uzeti u obzir kao otežavajuće okolnosti.

Nakon što je suđenje završeno, stranke su podnele tužbu za naknadu štete protiv Republike Srbije, tražeći finansijsku nadoknadu za nematerijalnu štetu za pretrpljen fizički bol koji im je nanesen u ovom incidentu, kao i za pretrpljen strah. Odšteta je tražena i za duševni bol zbog povreda prava ličnosti.

Prema članu 200 Zakona o obligacionim odnosima, fizički bol, duševni bol i strah čine tri zasebna osnova za novčanu naknadu za nematerijalnu štetu. Iz tog razloga, oštećena stranka može da oseti strah, fizički bol, kao i duševni bol iz jednog ili više razloga eksplicitno propisanih zakonom. Duševni bol može nastati povredom prava ličnosti, posebno prava na nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, i prava na dostojanstvo i ličnu bezbednost (članovi 1 i 12 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama). Jasno je da nadoknada štete može biti dodeljena na sva tri osnova. U presudi Opštinskog suda u Bačkoj Topoli,⁵⁸ sud je potvrdio navode tužilaca i naložio Republici Srbiji da svakom tužiocu isplati 270.000 dinara (oko 3.300 evra) po svakom osnovu.

S obzirom na ozbiljnost počinjenog zločina – koji je sadržavao fizičko nasilje i rasnu diskriminaciju – tužioci su tražili zadovoljenje putem redovnog krivičnog postupka. Ovakvo ponašanje policije mora biti sankcionisano u krivičnim postupcima, koji predstavljaju najснаžнiju javnu osudu u jednom društvu. U ovom slučaju, samo administrativni ili disciplinarni postupak ne bi bio dovoljan.

⁵⁷ Presudom Opštinskog suda u Bačkoj Topoli jedna druga osoba je osuđena za ovaj slučaj krađe.

⁵⁸ Br. VI-P_591/02. Ova presuda je stupila na snagu 21.2.2005.

B. Privatne tužbe

Novčana nadoknada za materijalnu i nematerijalnu štetu koju su pretrpele žrtve diskriminatornih dela je jedan od mogućih načina za pravično i željeno zadovoljenje. Podizanje privatne tužbe za nadoknadu nematerijalne štete je uobičajen i sigurno i koristan način da žrtve traže zadovoljenje. Nadalje, javno objavljivanje presude u slučaju gde se traži pravo na odštetu ima posebnu moralnu težinu i na ovaj način može da utiče na mišljenje javnosti i odvraća druge od činjenja takvih dela. Do danas su sudovi dodeljivali male iznose za diskriminaciju i tako nadoknade imaju simboličnu funkciju koja često nadmaši sposobnost te sume da zaista nadoknadi oštećene.

54

Problem sa privatnim tužbama je da im često treba jako dugo vremena. Nadamo se da će nedavno usvojene izmene zakona (Zakon o parničnom postupku i Zakon o izvršnom postupku) učiniti ovakav vid zaštite efikasnijim tako što će skratiti rokove i pojednostaviti procedure.

C. Generalni inspektorat Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

Žrtve nasilja počinjenog od strane Ministarstva unutrašnjih poslova i njenih službenika koji to učine u okviru svojih ovlašćenja ili prekoračivši svoja ovlašćenja mogu da to prijave Generalnom inspektoratu (GI), instituciji otvorenoj 2001. godine.

Generalni inspektorat je organizaciona jedinica u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova čija je opšta uloga da vrši internu kontrolu rada Ministarstva. Kao takav, Inspektorat ima nadležnost da istraži optužbe protiv policije. Na ovaj način, GI predstavlja značajan napredak u sankcionisanju diskriminatornih dela od strane policije. Inspektoratom upravlja generalni inspektor koji je ovlašćen da istraži navedene nepravilnosti ili kršenja prava za relativno kratko vreme (kraće nego sudski procesi). Generalni inspektor je takođe opunomoćen da uvodi sankcije, uključujući disciplinske mere ili pokretanje krivičnih postupaka.

Iako je korisno slati prijave GI – ako ništa drugo, onda barem radi dokumentovanja kršenja prava – taj proces ima svoja ograničenja. Na primer, građani ili NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava su podnele mnoge pritužbe GI, tražeći da se povede istraga u određenim slučajevima. Većina do sada primljenih odgovora je bila negativna – odbačeno zbog nedostatka

dokaza. Dalje, istrage takođe remeti osećaj solidarnosti i odanosti među službenicima policije koji minira nastojanja islednika da prikupi informacije o navodnom prekršaju. Pored toga, pritužbe se razmatraju kao „nepravilnosti” a ne kršenja ljudskih prava ili diskriminacije. Ovakva klasifikacija ne daje adekvatan opis dela i propusta koji su navodno počinjeni.⁵⁹

U svakom slučaju, obraćanje GI se preporučuje u svim slučajevima nelegalnog ponašanja policije prema etničkim manjinama jer daje teoretsku mogućnost da dođe do konkretnih promena u praksi institucija i da se prekršitelji kazne na svom radnom mestu. Proces je takođe jednostavniji i tako pristupačniji za žrtve koje nemaju pravne zastupnike. Konačno, sama činjenica da se pod mehanizmom GI izveštava o kršenjima prava stvara dokumentaciju o pritužbama koja je od koristi i vlastima i aktivistima za ljudska prava. Ovo sredstvo treba primeniti paralelno sa krivičnim i građanskim procesima (i, gde god je moguće, ne umesto krivičnih postupaka). Ipak, imajte na umu da međunarodni sudovi koji traže da se prvo iscrpe svi unutrašnji pravni lekovi verovatno neće insistirati da budu iskorištene administrativne procedure kao što je ova.

55

D. Savjet za građansku kontrolu rada policije i Unutrašnja kontrola policije u Republici Crnoj Gori

Savjet za građansku kontrolu (“Savjet”) i Unutrašnja kontrola rada policije (“Unutrašnja kontrola”) su dva zasebna mehanizma upostavljena istim zakonom, Zakonom o policiji,⁶⁰ usvojenom 27. aprila 2005. Savjet tek treba da se oformi, ali cilj će mu biti da ocenjuje primenu policijskih ovlašćenja u pogledu zaštite ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori. Građani i službenici policije moći će da se obrate Savjetu.

Unutrašnja kontrola se odnosi na posebnu jedinicu policije. Ona nadgleda opštu zakonitost rada policije i njenih službenika. I građani i organizacije mogu da podnesu pritužbe Unutrašnjoj kontroli ako im je službenik policije prekršio prava ili naneo neku štetu, ali to moraju učiniti u roku od 30 dana (članovi 95 i 96 Zakona o policiji).

⁵⁹ Prema iskustvima FHP.

⁶⁰ Službeni list Republike Crne Gore, br. 28/05.

Autori ovog priručnika nisu koristili ove mehanizme jer ovu nisu postojali tokom većine perioda realizacije ovog projekta. I pored toga, i Savjet i Unutrašnja kontrola su uključeni u ovaj priručnik jer je moguće da će se pokazati kao korisna sredstva za traženje zadovoljenja u individualnim slučajevima diskriminacije i za opštu osudu rasno motivisane diskriminacije i nasilja.

E. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u Republici Crnoj Gori

Prema Zakonu o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda,⁶¹ Zaštitnik je nadležan da brani ljudska prava i slobode garantovana:

56

“...Ustavom, zakonom, ratifikovanim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa lokalne samouprave i javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja ...”.

Dužnost Zaštitnika (koga takođe može da zamenjuje i zamenik) je da štiti prava nacionalnih manjina. Svako ko smatra da su njegova/njena prava povređena nekim aktom državnih organa može da se obrati Zaštitniku. Organizacije koje se bave ljudskim pravima takođe mogu da se obrate Zaštitniku.

Iako žrtve mogu da se obrate Zaštitniku u roku od 12 meseci od dana kada se desilo kršenje prava, Zaštitnik je opunomoćen da postupa po pritužbama i po isteku ovog perioda ako oceni da je slučaj značajan. Na kraju istrage, Zaštitnik može da:

- daje konačno mišljenje o rezultatima istrage (tj. da li je zaista došlo do navodnog kršenja prava)
- daje preporuke, i
- odredi rok u kome odgovorni državni organi treba da postupe po preporuci.

Ako se ne postupi po zahtevu Zaštitnika on može da obavesti više organe institucije na čiji je rad podnesena pritužba ili da o tome obavesti javnost. Zaštitnik ne može da pokreće sudske procese.

⁶¹ Službeni list Republike Crne Gore, br. 41/03.

Efikasnost rada Zaštitnika je velikim delom ograničena ovlašćenjima koje mu daje zakon. Zaštitnik ne može da inicira sudske procese i ima na raspolaganju mali broj instrumenata kojima može da sankcioniše kršenja ljudskih prava etničkih i nacionalnih manjina. Ovo je relativno nova institucija u Republici Crnoj Gori i vreme će pokazati njenu vrednost.

F. Ombudsman u Vojvodini

Pokrajinski ombudsman u Vojvodini uspostavljen je Odlukom o uspostavljanju kancelarije Pokrajinskog ombudsmana⁶² 23. decembra 2002. Zamenik Pokrajinskog ombudsmana je nadležan za zaštitu manjinskih prava i može da prima predstavke o kršenjima prava bilo koje manjinske grupe koja su počinili službenici pokrajinskih vlasti ili lokalne samouprave.⁶³ I pojedinačne stranke i organizacije mogu da podnose predstavke, i moraju da to učine u roku od 12 meseci od dana kada je došlo do kršenja prava. Kancelarija Ombudsmana mora da postupi po predstavi u roku od 30 dana od prijema predstavke. U slučajevima gde istraga pokaže da je došlo do povrede prava Ombudsman može da zatraži disciplinske mere ili čak krivični postupak protiv počinilja ili lica koja su kočila istragu.

57

Pokrajinski ombudsman u Vojvodini ima šira ovlašćenja nego Zaštitnik u Crnoj Gori. Ombudsman u Vojvodini može da inicira disciplinske, prekršajne ili čak krivične postupke protiv prekršitelja ili lica koja su kočila istragu. Odluka o uspostavljanju ove kancelarije koristi termin „istraga” kršenja prava na koje se oštećeni žale, međutim to ne treba mešati sa istragama koje su deo krivičnog postupka kako je to opisano u Zakonu o krivičnom postupku (ZKP). Ombudsman, naravno, ne može da pokreće istražne postupke koji spadaju u domen rada policije, suda ili javnog tužilaštva.

G. Naknada štete u slučajevima protivpravnog lišenja slobode

U praksi, zahtevi za naknadu štete najčešće imaju uspeha u građanskim postupcima, na šta se odnosi ranije rečeno. Tokom celog postupka, a i pre nego što postupak započne, postoji mogućnost nagodbe ili dogovora sa

⁶² Službeni list APV, br. 23/2002.

⁶³ Romi su „nacionalna manjina” prema članu 2 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

državnom institucijom koja je za to nadležna, Ministarstvom pravde, u smislu priznavanja postojanja osnove za pravo na odštetu i visine naknade.

Član 560 ZKP omogućava licima koja su protivpravno lišena slobode da traže naknadu štete koja im je počinjena. Pre nego što podnesu tužbu sudu, tužiocu moraju da prvo predaju zahtev Ministarstvu pravde Republike Srbije radi sporazuma o postojanju štete i visini naknade (član 557, paragraf 2). Zahtev za odštetu može se podneti u roku od 3 godine od kako je lice u pitanju oslobođeno optužbe pravosnažnom presudom. Ako Ministarstvo pravde ne odgovori ili ne odobri zahtev u roku od 3 meseca, stranka automatski stiče pravo da podnese tužbu za naknadu štete protiv države.

58

Barčić

Rom Ahmed Barčić je protivpravno lišen slobode u trajanju od 114 dana zbog navodnog silovanja (kasnije je bio oslobođen ove optužbe). Ministarstvu pravde Srbije je podnesen zahtev kojim se traži naknada za nematerijalnu štetu koju je pretrpeo zbog pritvora. Po članu 560 ZKP i s obzirom na lišenje slobode, žrtve kršenja ljudskih prava moraju da podnesu zahtev Ministarstvu pre nego poveru građanski postupak pred redovnim sudovima. Ako Ministarstvo ne odgovori u roku od 90 dana, ili ako ponudi nezadovoljavajuću sumu naknade, žrtve kršenja prava mogu da pokrenu građanski postupak protiv države pred redovnim sudovima. U slučaju Ahmeda Barčića, Ministarstvo pravde je ponudilo naknadu štete u visini od 285.000 dinara. Barčić je smatrao da je ovo zadovoljavajuća naknada i nije hteo da podnosi žalbu na odštetu protiv Republike Srbije.

H. Žalbe Sudu Srbije i Crne Gore

Građani kojima su ugrožena ljudska ili manjinska prava ili slobode garantovane Ustavnom poveljom, a koji nemaju drugih pravnih sredstava na raspolaganju (na nivou Republike ili državne zajednice) mogu da traže pravdu pred Sudom Srbije i Crne Gore. Ova procedura je regulisana u Zakonu o Sudu Srbije i Crne Gore.⁶⁴ Rok za podnošenje žalbi je tri meseca od dana dostavljanja dokaza o radnji kojom je prekršeno pravo (član 64). Sudska odluka koja uvaži žalbu građana predstavlja pravni osnov za zahtev za naknadu štete ili za otklanjanje drugih štetnih posledica koje su iz toga proizašle pred nadležnim organima (član 65).

⁶⁴ Službeni list SCG 26/03.

Sud Srbije i Crne Gore je tek nedavno počeo sa radom. Vreme će pokazati da li će postati efikasna i dobra institucija koja štiti ljudska prava, bori se protiv diskriminacije i zalaže se za ravnopravnost u SCG. Kako tužioci moraju prvo da se obrate nižim sudovima pre nego što pristupe Sudu Srbije i Crne Gore, proći će neko vreme pre nego što ćemo dobiti priliku da vidimo ovaj sud na delu.

I. Međunarodna tela

Uslovi prihvatljivosti i postojanje kaznenih mera su dva najvažnija elementa koja treba uzeti u obzir pri odlučivanju za koju vrstu zastupanja ćete se odlučiti. Uopšte gledano i gde god je moguće, čitaocima se preporučuje da šalju predstavke Evropskom sudu jer su njegove presude neosporno pravno obavezujuće,⁶⁵ jer Sud ima efikasan mehanizam sprovođenja presuda, i jer je to veoma poštovan, iskusan i najvažniji sud u oblasti ljudskih prava u Evropi.

59

U skladu sa pravilima Evropskog suda, sve predstavke moraju biti podnesene u roku od 6 meseci od dana konačne pravosnažne odluke u domaćem pravosudnom sistemu. Umesto predavanja predstavke u celosti, podnosioci predstavki mogu da pošalju kratko uvodno pismo – ali i pismo mora biti podneto u roku od šest meseci i zadovoljiti ostale uslove prihvatljivosti.⁶⁶ Uvodno pismo treba da bude sažeto, da skicira osnovne činjenice i članove Konvencije za koje tvrdimo da su prekršeni. Slučaj može da bude odbačen i na samom početku procesa, te je od izuzetne važnosti da pismo bude ubedljivo i jasno. Ako slučaj bude prihvaćen, Evropski sud će pozvati podnosiocima da ispune standardni formular za prijavu i odrediti rok u kome prijava mora biti podnesena.

Dalje, Evropski sud može odlučiti da neko delo ili zakon krši Konvenciju. Ovakve odluke predstavljaju vrlo snažne proglase protiv zemlje koja je članica Saveta Evrope. I sama nelagoda zbog takve odluke može da dovede do promena u polisama i zakonima. Pored toga, Evropski sud može da naredi naknadu materijalne i nematerijalne štete.⁶⁷

⁶⁵ Prema članu 46 Konvencije.

⁶⁶ Vidi član 35 Konvencije.

⁶⁷ Sud je nedavno – mada provizorno – proširio domen pravnih sredstava koja izriče tako da ona sada uključuju i nekoliko specifičnih naredbi izvršnog tipa pod ograničenim brojem okolnosti. Vidi Philip Leach, „Beyond the Bug River - A New Dawn for Redress Before the European Court of Human Rights”, E.H.R.L.R. 2005, tom 2, str. 148-164.

UN komiteti, sa druge strane, nemaju šestomesečni rok za podnošenje prijave (koja se zove „predstavka”). Ovi komiteti su tela koja izriču presude a kojima je u zadatak dato da prate sprovođenje međunarodnih ugovora i, u nekim slučajevima, da razmotre pojedinačne pritužbe. UN komiteti su odlična opcija za slučajeve koji uključuju govor mržnje i komplikovane slučajeve vezane za iscrpljenje unutrašnjih pravnih lekova jer je njihova jurisprudencija po ovom pitanju nešto sveobuhvatnija. Iako su neki komiteti brži od Evropskog suda u donošenju presuda, sigurno je da će im za odluku o suštini stvari ili samo o prihvatljivosti trebati duže od godinu dana. Na kraju, UN komiteti ne mogu da naredi povratak na pređašnje stanje. Umesto toga, oni daju izjavu o tome šta je bilo pogrešno i nalažu državama da se poprave. U tom smislu, UN komiteti nemaju dobro razvijene mehanizme sprovođenja odluka.⁶⁸

⁶⁸ Ipak, postoji bar jedan presedan u SCG gde je odluka jednog UN komiteta sprovedena u domaćim sudovima – Milan Ristić protiv Jugoslavije, komunikacija Komitetu protiv torture br. 113/1998 (CAT/C/26/D/113/1998), mišljenje izneto 11.5.2001. Pošto državni organi nisu poštovali preporuke Komiteta, autori su u SCG sudovima podneli tužbu za naknadu štete na osnovu odluke Komiteta – vidi Odluku Prvog opštinskog suda u Beogradu P. br. 2236/04.

DODATAK 1 ORGANIZACIJE I PUBLIKACIJE KOJE SE BAVE SITUACIJOM ROMA**Međunarodne i regionalne organizacije koje se bave situacijom Roma**

- 1) Evropski centar za prava Roma www.errc.org
- 2) Centar za prava manjina www.romastudent.net
- 3) Fond za humanitarno pravo www.hlc.org.yu
- 4) Evropska romska informativna kancelarija (ERIO) www.erionet.org
- 5) Roma and Travellers Division of the Council of Europe http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/Default_en.asp
- 6) Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)'s Contact Point for Roma and Sinti Issues <http://www.osce.org/odhir>
- 7) Evropski komitet protiv rasizma i netolerancije <http://www.coe.int/ecri>

61

Korisne međunarodne i regionalne organizacije

Ove organizacije objavljuju izveštaje o stanju ljudskih prava u pojedinim zemljama i regionima. Njihovi komentari često sadrže primedbe koje se odnose na situaciju Roma i antidiskriminaciono zakonodavstvo.

- 1) Godišnji izveštaj Međunarodne Helsinške federacije
- 2) Amnesty International
- 3) Organizacija za avropsku bezbednost i saradnju (OEBS)
- 4) Savet Evrope www.coe.int
- 5) Interights www.interights.org
- 6) Godišnji izveštaji Human Rights Watch
- 7) The Balkans Human Rights Network <http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/index.html>
- 8) Evropska mreža protiv rasizma www.enar-eu.org

Zaključci posmatračkih tijela Ujedinjenih nacija

“Zaključci” predstavljaju primedbe Komiteta koji periodično vrše ocenu stanja u nekoj državi, u pogledu obaveza koje je ta država preuzela potpisivanjem nekog međunarodnog sporazuma. Ovi dokumenti mogu sadržati informacije koje su relevantne za situaciju Romske zajednice u Srbiji i Crnoj Gori. Tako,

- 1) Komitet za ljudska prava prati primenu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
- 2) Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava prati primenu Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.
- 3) Komitet protiv torture prati primenu Konvencije protiv torture i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni.
- 4) Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije prati primenu Međunarodne konvencije o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije.
- 5) Komitet za sprečavanje diskriminacije žena prati primenu Konvencije za sprečavanje diskriminacije žena.

UN poseduju on-line pretraživu bazu podataka, kao i bazu podataka Ugovornih tela sa linkovima Zaključaka i drugih dokumenata donetih od strane Komiteta UN: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>

Preporučena literatura

- 1) Izveštaj Amnesty International-a, od 22. marta 2005, “Srbija i Crna Gora: Propuštena godina. ”
- 2) Međuagencijska radna grupa za interno raseljena lica u Srbiji, izveštaj iz oktobra 2004, “Analiza situacije interno raseljenih lica sa Kosova u Srbiji i Crnoj Gori: zakon i praksa – Pravna analiza izvršena od strane međuagencijske radne grupe za IRL”.
- 3) Amnesty International, “Serbia and Montenegro: Amnesty International’s concerns in Serbia and Montenegro”, AI Index: EUR 70/004/2003 1 March 2003.

-
- 4) “Modeli antidiskriminacionih zakona” - Centar za unapređivanje pravnih studija u saradnji sa Institutom za uporedno pravo.
 - 5) E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights – Réseau U.E. D’experts Independants En Matière De Droits Fondamentaux (CFR-CDF), “Thematic Comment N° 3: The Protection Of Minorities In The European Union” (25 April 2005, Référence : Cfr-Cdf.Themcomm2005.En).
 - 6) Council of Europe Office of the Commissioner for Human Rights, by Mr Alavro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, “Preliminary Report on the Human Rights Situation of the Roma, Sinti and Travellers in Europe”, May 2005.

DODATAK 2 PRAVNI IZVORI U OBLASTI ANTIDISKRIMINACIONOG PRAVA**Međunarodne i regionalne institucije**

Ovde su predstavljene web adrese pravnih izvora citiranih u priručniku.

1) Evropski sud za ljudska prava I Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama:

- Tekst Konvencije na engleskom: <http://conventions.int./treaty/en/Treaties/Html/005.htm>
- Tekst Konvencije na hrvatskom jeziku: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/8E8F1266-6754-4880-80DD-BBA9D2677D9C/0/CroatianCroate.pdf>
- Website Evropskog suda: <http://www.echr.coe.int>
- Praksa Evropskog suda: <http://hudoc.echr.coe.int/default.htm>

65

2) UN dokumenti:

- Ratifikacije UN dokumenata: www.unhchr.ch/pdf/report.pdf
- Linkovi za UN dokumente i ratifikacije: www.hrdc.net/accesshr

3) Konvencija protiv torture i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni (CAT):

- Tekst CAT : <http://www.ohchr.org/english/law/cat.htm>
- Dokumenti u vezi sa CAT: <http://www.ohchr.org/english/bodies/cat>

4) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR):

- Tekst ICCPR: www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm
- Website Komiteta za ljudska prava (HRC): www.unhchr.ch/html/menu2/6/hrc.htm
- Praksa HRC: www.unhchr.ch

- 5) Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD):
- Tekst ICERD: www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_icerd.htm
 - Dokumenti ICERD: www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/FramePage/TypeJurisprudence?OpenDocument
- 6) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR):
- Tekst ICESCR, see www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm
 - Dokumenti ICESCR: www.unhchr.ch/html/menu2/6/ceschr.htm

66

Preporučena literatura

- 1) Philip Leach, “Beyond the Bug River - A New Dawn for Redress Before the European Court of Human Rights”, E.H.R.L.R. 2005, vol. 2, pp. 148-164.
- 2) Interights’ January 2005 publication, “Non-Discrimination in International Law – A Handbook For Practitioners”, edited by Kevin Kitching, dostupno na Internetu: <http://www.interights.org/doc/Handbook.pdf>.
- 3) ERRC, Interights and Migration Policy Group, “Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: From Principles to Practice – A Manual on the Theory and Practice of Strategic Litigation with Particular Reference to the EC Race Directive”, 2004 dostupno na Internetu: <http://www.errc.org/db/00/C5/m000000C5.pdf>.
- 4) Prof.O.De Schutter of the European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, “The Prohibition of Discrimination under European Human Rights Law Relevance for EU Racial and Employment Equality Directives”, February 2005 dostupno na Internetu: http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/legisln/prohib_en.pdf
- 5) Jo Shaw, “The EU Constitution and Racism: New Legal Tools”, April 2005, European Network Against Racism.
- 6) Beogradski centar za ljudska prava, “Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori 2003: Pravo, praksa I pravna svest u Srbiji i Crnoj Gori I međunarodni standardi ljudskih”, Beograd 2004

- 7) ESC Rights Litigation Programme Centre on Housing Rights and Evictions, "50 Leading Cases on Economic, Social and Cultural Rights: Summaries", Working Paper No. 1, June 2003.
- 8) ERRC, "Upoznajte svoja prava i borite se za njih- Vodič za romske aktiviste", Budimpešta 2004.

Praksa

Ovde su navedene web adrese pretraživih baza podataka međunarodne i regionalne jurisprudencije koja može poslužiti za stvaranje pravnih argumenata koji ukazuju na prednosti drugih pravnih sistema:

67

- 1) The Netherlands Institute of Human Rights (<http://sim.law.uu.nl/SIM/Dochohome.nsf?Open>). Na ovoj adresi mogu se naći informacije o potpisivanju, ratifikaciji i stupanju na snagu najvažnijih dokumenata o ljudskim pravima sa dodatnim protokolima. Takođe sadrži i pretraživu bazu podataka o slučajevima pred:

- (a) četiri ugovorna tela- Komiteta Ujedinjenih nacija koji razmatraju predstavke pojedinaca (HRC, CAT, CERD and the CEDAW),
- (b) Evropskog suda za ljudska prava, i
- (c) Međunarodni krivični sud za Ruandu.

Takođe sadrži I pretraživu bazu zaključnih komentara HRC, CESCR, CAT, CERD, CEDAW i CRC, u okvirima izveštaja za pojedine države.

- 2) Bayefsky (www.bayefsky.com) sadrži opšte informacije o konvencijama potpisanim pod okriljem UN, kao i informacije o postupcima žalbi zbog povreda konvencija , praksi i drugim dokumentima UN.
- 3) Baza podataka Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf>)
- 4) University of Minnesota human rights library (<http://www1.umn.edu/humanrts>). Sadrži više od 21 000 dokumenata o ljudskim pravima, uključujući nekoliko stotina sporazuma i drugih osnovnih dokumenata o ljudskim pravima. Sa ovog website-a imate pristup na više od četiri hiljade linkova iz oblasti ljudskih prava..Dokumenti su dostupni na Arapskom, Engleskom, Francuskom, Japanskom, Ruskom i Španskom jeziku.

5) World Legal Information Institute (<http://www.worldlii.org>) je besplatan, nezavisan i neprofitan globalni pravni pretraživač formiran zajednički od strane pravnih instituta iz Australije, Velike Britanije, Irske, Kanade, Hong Konga, SAD, Pacifičkih ostrva i Južnoafričke Republike. Obuhvata baze podataka slučajeva, zakonodavstva, sporazuma, izveštaja o reformi zakonodavstva i pravne magazine iz 20 zemalja.

Ostalo

1) The Academy of European Law (www.era.int) Sadrži podatke o antidiskriminacionom zakonodavstvu u Evropi.